

**ქართული
წყაროთმცოდნეობა
XIII-XIV**

2011/2012

ტომი გამოსაცემად მომზადდა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტსა და ივანე ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის საქართველოს შუა საუკუნეების ისტორიისა და წყაროთმცოდნეობის განყოფილებაში.

The volume was prepared for publication in **The Institute of Georgian History** at the Faculty of Humanities (Javakhishvili Tbilisi State University) and **Department of Medieval History of Georgia and Source -Studies** at the Institute of History and Ethnology (Javakhishvili Tbilisi State University).

Georgian Source-Studies

XIII - XIV

2011 / 2012

ქართული
წყაროთმცოდნეობა

XIII - XIV

2011 / 2012

UDC (უკ) 930.2 (051.2)
ქ – 279

რედაქტორები

გიული ალასანია და მარიამ ჩხარტიშვილი

სარედაქციო კოლეგია

გონელი არახამია
ივან ბილიარსკი
ვახტანგ გოილაძე
ანდრეა კარტნი
ალექსეი ლიდოვი
ქეთევან მანია
გიორგი მაჭარაშვილი
დავით მერკვილაძე
ნატო სონდულაშვილი
სოფო ქადაგიშვილი
ნიკო ჯავახიშვილი

გამომცემელი

მარიამ ჩხარტიშვილი

Editors

Giuli Alasania & Mariam Chkhartishvili

Editorial Board

Goneli Arakhamia
Ivan Biliarsky
Andrea Carteny
Vakhtang Goiladze
Niko Javakhishvili
Sopo Kadagishvili
Alexei Lidov
George Macharashvili
Ketevan Mania
David Merkviladze
Nato Songulashvili

Publisher

Mariam Chkhartishvili

ჟურნალის სრული ელექტრონული ვერსია გამოქვეყნებულია
ქართველოლოგიური კვლევების ინსტიტუტის ვებ-გვერდზე www.georgianstudies.ge

The full electronic version of the journal is published on the web-site of
The Georgian Studies Institute: www.georgianstudies.ge

გამომცემლის საკონტაქტო მონაცემები:

ელ-ფოსტა
chkharti@georgianstudies.ge
ტელ. 599714015
© ტექსტი – ავტორები, 2011 / 2012
© შედგენა – გ. ალასანია, მ. ჩხარტიშვილი, 2011 / 2012

გამომცემლობა “უნივერსალი”, 2011 / 2012

თბილისი, 0179, ი. ჭავჭავაძის გამზ. 19, ტელ. 222 36 09, 599 17 22 30

ISSN 1987 – 9563

ქართველი ერის კონცეპტუალიზაცია და ე. რენანის რა არის ერი?

მარიამ ჩხარტიშვილი
ქეთევან მანია

მშობლიური ერის ვინაობის შესახებ დისკურსის არსის განმარტება.

სპეციალისტები განასხვავებენ ერების (ნაციების) ორ უმთავრეს ტიპს: პირველი ესაა ერები,¹ რომლებიც წარმოიშვნენ უშუალოდ მოდერნიზაციის პროცესის შედეგად; მეორენი არიან ერები, რომლებიც შეიქმნენ პარადიგმული მოდელის (მოდელების) მიხედვით და ნაციონალიზმის პროდუქტს წარმოადგენენ.

ამგვარად, ამ უკანასკნელთა შემთხვევაში ნაციის ქმნადობის პროცესი, უპირველეს ყოვლისა, ძვეს აზროვნების ისტორიის სიბრტყეში და მისი კვლევისას მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული ის გარემოება, რომ კოლექტიურ-კულტურულ იდენტობაზე დაფუძნებული ეთნიკური ერთობის (ერთობების) ერთად გარდაქმნას წინ უსწრებს 'მშობლიური ერის იდეის' ჩამოყალიბება.

მშობლიური ერის იდეა სხვა არაფერია თუ არა ნაციონალისტური იდეოლოგია. არსებითად ეს არის დისკურსი პოტენციური ნაციის (ანუ იმ ერთობისა, რომლის ნაცად გარდაქმნა ჩვენ-ჯგუფის კულტურულმა ელიტამ ითავა) ისტორიული კონტექსტის, ძირითადი იდენტობრივი მარკერების და ნაციონალური ერთობის სამერმისო პერსპექტივის შესახებ.

კოლექტიურ კულტურულ იდენტობაზე დაფუძნებულ ერთობათა კონცეფციები არსებობდა წინა მოდერნის ხანაშიც. მხედველობაში გვაქვს ეთნიკური რჩეულობის მითები², წარმომავლობის მითები. არსებითად ამგვარი 'მითოლოგიის' ფორმას წარმოადგენს მშობლიური ერის იდეაც.

ნაციონალისტური კონცეფციები, მსგავსად ძველი მითებისა, მოგვეწოდება, როგორც ერთობის შესახებ სინამდვილის ამსახველი დისკურსები. ოღონდ, რამდენადაც ისინი ახალი დროის ტექსტები არიან, მათში მოცემული მტკიცებულებები უმეტესწილად ემყარება არა ზეპუნებრივი ძალების შემოჭრას პროფანულ სამყაროში, როგორც ამას ადგილი ჰქონდა წინა მოდერნის ეპოქის ანალოგიური ფუნქციის მქონე ნარატივებში, არამედ მეცნიერების მონაცემებს და რაციონალურ დასკვნებს.

მაგრამ აღნიშნული გარემოება, როდი ნიშნავს იმას, რომ ამგვარი აზრობრივი სისტემები მკაცრად მეცნიერულ ნარატივებს წარმოადგენენ. მართალია, მათი სამიზნე ერთდროულად არის ადამიანის გული და გონება, მაგრამ გული უფრო მეტად, ვიდრე გონება. მათი ინსპირაციის შედეგიც შესაბამისია: ემოცია განუზომლად უფრო მეტია, ვიდრე ფაქტობრივი მონაცემი. მტკიცებულებები ხშირად არ არის ცალსახა, პირიქით, ამბივალენტურია. არც ნაციონალისტური ნარატივებია ერთხელ და სამუდამოდ ჩამოყალიბებული კოჰერენტული ტექსტები, პირიქით, ისინი შინაგანი ლოგიკური წინააღმდეგობის უხვად შემცველი კონცეფციებია, რომლებიც იმ სიტუაციის შესატყვისად იცვლებიან, რომელიც უნდა მართონ. მიუხედავად ამისა, ამ კონცეფციების სოციალური პოტენცია უდიდესია, ისინი ქმნიან ერებს, როდესაც მოსახლეობის დიდ მასას დაეუფლებიან.

ერთი და იმავე ერთობას სხვადასხვა დროს შეიძლება ჰქონდეს ეროვნული იდეის განსხვავებული, აგრეთვე, ერთი და იმავე დროს – ურთიერთდაპირისპირებული ვერსიები. ეს მრავალფეროვნება დამოკიდებულია ეროვნული კონსოლიდაციის პროცესში ჩართული სოციალური ჯგუფების ამბიციებზე თუ კრეატიულ შესაძლებლობებზე, მათ მიერ პროცესის განსხვავებულ ხედვაზე და ამ პროცესში მონაწილეობის სპეციფიკურ მოტივაციებზე.

როგორც ცნობილია, ნაციონალიზმის იდეოლოგია ინტელექტუალური მოვლენაა, მისი შემქმნელი ჯგუფი არის კოლექტივის კულტურული ელიტა, რომელიც ნაციონალისტური

იდევით ხალხის მასების ინსპირირებას ახდენს, თუმც მასის მხრიდან მომდინარე იმპულსებით თავადაც დიდად არის დავალებული.

ინტელექტუალ ნაციონალისტთა ჯგუფი ამგვარ იდეებს თავდაპირველად თავის წრეში ავრცელებს ნაციონალიზაციის ეპოქის შესატყვისი მედია საშუალებებით და საგანმანათლებლო ქსელების გზით. შემდეგ ეტაპზე პროცესი მოიცავს მოსახლეობის უფრო ფართო ფენებს. ამგვარად ხდება ნაციონალისტთა რიგების მზარდი შევსება, მანამდე, ვიდრე ერის იდეას არ გაითავისებს ერთობის უმრავლესობა.

ქართველი ერი განეკუთვნება ერების მეორე ტიპს, შესაბამისად, ქართული ნაციონალისტური იდეოლოგიის (ანუ ქართველი ერის იდეაზე დაფუძნებული იდეოლოგიის) მნიშვნელობა გადამწყვეტი იყო ქართველი ერის ფორმირებისათვის.

მთელი მეცხრამეტე საუკუნის განმავლობაში მიმდინარეობდა ქართველი ერის კონცეპტუალიზაცია. საუკუნის პირველ ნახევარში დისკურსი ქართველი ერის რაობის ('ვინაობის') შესახებ მოკლებული იყო სათანადო სიღრმეს. კულტურულ ელიტას ჯერ კიდევ არ ჰქონდა შენიშნული ამგვარი დისკურსის განსაკუთრებული როლი ნაციის მშენებლობის პროცესში (ჩხარტიშვილი და *სხვები* 2011: 271,277). მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევრიდან ქართველი ინტელეგენცია აღნიშნული ფაქტის მნიშვნელოვნებას აცნობიერებს და იწყება ეროვნული იდეის ცალკეული თემების ინტენსიური დამუშავება. სწორედ ამ დროს იქმნება ქართული ნაციონალური ნარატივის ძირითადი "სამშენებლო ბლოკები" და ყალიბდება ეროვნული იდეა, რომლითაც ქართული ერთობის აქტიური უმრავლესობის გამსჭვალვის შედეგს წარმოადგენს ქართველი ერი.

გადამწყვეტი წვლილი ამ საქმეში მიუძღვის ქართველი ერის მამად წოდებულ პიროვნებას, მწერალსა და საზოგადო მოღვაწეს ილია ჭავჭავაძეს (1813–1907).

მშობლიური ერის იდეის შემუშავება ილიამ დაიწყო ჯერ კიდევ სრულიად ახალგაზრდად მეცხრამეტე საუკუნის 50-იანი წლების მიწურულს, უკვე 60-იან წლებში ამ კონცეფციის რამდენიმე მტკიცებულება საზოგადოებრივად რეზონანსულიც გახდა, მაგრამ განსაკუთრებით ეფექტური ხასიათი ილიას ძალისხმევამ აღნიშნული მიმართულებით მიიღო მას შემდეგ, რაც მან 1877 წელს დააფუძნა *ივერია*.

ამ მედია საშუალების სამათწლოვანი (1877–1906) არსებობის თითქმის მთელი დროის განმავლობაში რედაქტორი და გამომცემელიც იყო ილია ჭავჭავაძე.

*ივერია*მ სრულად ასახა ქართველი ერის ვინაობის ('ვინაობა' ტერმინ 'იდენტობის' ფარდი *ივერიასეული* ტერმინია) შესახებ არსებული დისკური (ჩხარტიშვილი, მანია 2011: 539–540). იგი არსებითად თავად აპროვოცირებდა და მკითხველებს აკავშირებდა ეროვნული ერთობის იდეით.

ივერიასეულ (ილიასეულ) ქართველი ერის ნარატივში წარმოდგენილი იყო ყველაფერი, რაც უნდა სცოდნოდა ქართული ერთობის თითოეულ წევრს მშობლიური ერთობის შესახებ: როდის და სად წარმოიშვნენ, რაში მდგომარეობდა მათი კულტურის უნიკალობა, როგორი იყო მათი მომავალი, ვინ, რომელი სოციალური ფენის წარმომადგენელი, ან საქართველოს რომელი კუთხის მკვიდრი შეიძლება მოაზრებულყო ქართული ერთობის წევრად და ა.შ.

ამ ტიპის კითხვებზე პასუხების გასაცემად *ივერიას* ჰქონდა მუდმივი რუბრიკები. განმეორებადი თემები.

არც რუბრიკების, არც თემების არჩევანი, ცხადია, არ შეიძლება ყოფილიყო (და არც იყო) შემთხვევითი, ისინი წარმოადგენდნენ ქართული ეროვნული ნარატივის კონსტრუირებისათვის საჭირო მასალას.

ამგვარად, *ივერიასა* და, შესაბამისად, ილიას ყურადღება ამა თუ იმ საკითხისადმი უკვე ნიშანია იმისა, რომ ამ საკითხს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა ქართველი ერის კონცეპტუალიზაციისათვის.

ე. რენანი ივერიაში და კვლევის პრობლემის დასმა.

სწორედ ზემოთ ნათქვამის გათვალისწინებით გვეჩვენება საგულისხმოდ, რომ იმ თემათა შორის, რომელსაც *ივერია* სისტემატურად მიაპყრობდა მკითხველის ყურადღებას, არის ერნესტ რენანი, მისი ნააზრევი, შემოქმედება, პიროვნული თვისებები, ბიოგრაფიული ფაქტები.

ჟოზეფ ერნესტ რენანი (1823–1892), როგორც ცნობილია, იყო მსოფლიოში აღიარებული ფრანგი მწერალი და მეცნიერი (ისტორიკოსი, ფილოლოგოსი, ფილოსოფოსი), რომლის გამოკვლევები საკაცობრიო ინტელექტუალიზმის ისტორიის მნიშვნელოვან ფაქტებს წარმოადგენს. ძალიან გავლენიანი თავის სიცოცხლეში, ე. რენანი გარდაცვალების შემდეგ იქცა ახალი დროის კულტურის სახედ. ცნობილი ფრანგი მწერალი და კრიტიკოსი, ნობელის პრემიის ლაურეატი ანატოლ ფრანსი (1844–1924) მას მოდერნულობის სულისკვეთების ხორცშესხმულ გამოხატულებად მიიჩნევდა.

ე. რენანი აშკარად იყო მეცხრამეტე საუკუნის გამორჩეული მოღვაწე და ამის გამო, ბუნებრივია, რომ ზემოთ ხსენებულ ქართულ მედია საშუალებას იგი უყურადღებოდ არ დაეტოვებინა, მაგრამ, ჩვენი აზრით, მხოლოდ უბრალო ინტერესის დასაკმაყოფილებლად მეტისმეტად ბევრია ის ინფორმაცია, რომელსაც ე. რენანის შესახებ *ივერიაში* ვხვდებით.

ნათქვამის საილუსტრაციოდ მივუთითებთ კონკრეტულ ფაქტებს.

ე. რენანის შესახებ საუბარს *ივერია* იწყებს 1882 წელს.

ამ წლის მესამე ნომერში მედია საშუალება აქვეყნებს ე. რენანის ესეს *რა არის ერი?* ეს ნაშრომი, რომელიც თავდაპირველად წაკითხული იყო ლექციად სორბონში (1882 წლის 11 მარტს) და იმავე წელსვე გამოქვეყნდა, წარმოადგენს ნაციის ფენომენის კონცეპტუალიზაციის ისტორიაში განსაკუთრებულ ეტაპს: მაშინ, როცა ნაციონალისტთა უმრავლესობა ერს განსაზღვრავდა ობიექტივისტური კრიტერიუმებით, ე. რენანმა ნაცია ინდივიდთა (მოქალაქეთა) სურვილით შექმნილ ერთობად განიხილა, რითაც მოძრაობა ნაციის სახელით, ნაციონალიზმის იდეოლოგია გახადა ლიბერალიზმთან სრულიად თავსებად მოვლენებად.

ივერიასეული ქართული თარგმანი გამოქვეყნდა შემდეგი სათაურით *‘რა არის ერი?’ (ნაცია) (Qu’est-ce qu’une nation?)*. მას ახლდა ასეთი სარედაქციო შენიშვნა:

ეს შესანიშნავი სიტყვა საფრანგეთის გამოჩენილმა სწავლულმა ერნესტ რენანმა წარმოსთქვა პარიზის უნივერსიტეტში წრეულს 27 თებერვალს³ და რამდენსამე ფრანგულს ჟურნალში დაიბეჭდა, იმ ეროვნებრივის მოძრაობის გამო, რომელიც მთელს ევროპას მოედო უკანასკნელს ხანს, ეს წერილი ჩვენის მკითხველებისათვისაც საყურადღებო უნდა იყოს.

საინტერესოა. რომ ამავე წელს *დროებამაც* გამოაქვეყნა აღნიშნული ესეს სხვა (ი. ჭყონიასეული) შემოკლებული ქართული თარგმანი. იხ. *დროება*, 1882, #66, 3 აპრილი). ამ თარგმანის სათაური იყო *რა არის ეროვნება?*

ამგვარად, ხსენებული ესეს ორიგინალის ენაზე პუბლიკაციის წელსვე ორმა წამყვანმა ქართულმა მედია საშუალებამ მისი თარგმანები დაბეჭდა. შესადარებლად, შესაძლოა, საინტერესო იყოს მივუთითოთ, რომ ამ ესეს პირველი რუსული თარგმანი, გამოქვეყნდა მხოლოდ 1886 წელს.⁴

ერის ე. რენანისეულ დეფინიციას ხშირად უწოდებენ ეტატისტურს, ვოლუნტარისტულს და აკავშირებენ მას მოქალაქეობრივ ნაციონალიზმთან. ამ მხრივ ძალიან ნიშანდობლივად მიაჩნიათ, რომ ნაციად ყოფნას ე. რენანი ყოველდღიურ პლემბისციტს ადარებდა. მისი დეფინიცია საფუძვლად უდევს ნაციის ინტერპრეტაციის ე.წ. ფრანგულ მოდელს, რომლის გამოწვევას ორგანიციტული ანუ სისხლის ერთობის, ჯგუფის კულტურის და რასობრივი ნიშნების უნიკალობის რწმენას დაფუძნებულ ე.წ. გერმანული მოდელი წარმოადგენს.

ე. რენანის ხსენებული ლექციის გავლენა ნაციის ფენომენის თეორეტიზების პროცესზე ძალიან მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა. დღეს ეს ნაშრომი მიჩნეულია ნაციებისა და ნაციონალიზმების შესახებ დისკურსის კლასიკურ ტექსტად. შესაბამისად, ‘მწელია ნახო თანამედროვე გამოკვლევა ერებისა და ეროვნული მოძრაობების საკითხზე, რომ რენანის ეს პატარა ნაწარმოები მოხსენიებული არ იყოს’ (ნოდია 1991: 154).

საყოველთაო აღიარება ამ ესეს მალევე ხვდა წილად, მაგრამ ქართული კულტურული ელიტის რეაქცია მასზე მაინც გასაოცრად მყისიერია. ქართული საზოგადოების და, კერძოდ, *ივერიას* (ილიას) ინტერესი ე. რენანისადმი შემთხვევითი არ უნდა იყოს. საქმე ისაა, რომ მშობლიური ერის იდეა ორ შემადგენელ კომპონენტს გულისხმობს: ერთია კონკრეტული ჯგუფის ვინაობის ამსახველი ისტორიული ფაქტები, რომელთა მოპოვება ხდება მოცემული ერთობის ‘ვერნაკულური მობილზაციის’⁵ პროცესში, მეორეა ერის ფენომენის კონცეპტუალიზაციით

მიღებული ზოგადი ჩარჩო, მატრიცა, რომლის მიხედვითაც კონკრეტული მასალა გარკვეული წესით ორგანიზდება.

ე. რენანის ხსენებული ესე წარმოადგენს ერის კონცეპტის ზოგად მატრიცას. შესაბამისად, სავსებით ბუნებრივია, რომ ამ ნააზრევმა ქართველი ნაციონალისტების ინტერესი გამოიწვია. მატრიცის შერჩევას ხომ გადაწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა ქართველი ერის კონცეპტუალიზაციისათვის, რითაც ქართული კულტურული ელიტა სწორედ იმ დროს იყო დაკავებული.

ეს, რაც შეეხება ე. რენანის პირველ ხსენებას *ივერიაში*.

უკვე მომდევნო ანუ 1883 წლის მეორე ნომერში ამ ესეზე იბეჭდება ე. იოსელიანის კრიტიკული გამოხმაურება *მეცნიერის ბორძიკი*. ჩვენ ამჯერად არ ვისაუბრებთ იმაზე თუ რას შეეხებოდა ე. იოსელიანის კრიტიკა. აქ ჩვენთვის მთავარია, რომ ე. რენანისეული დეფინიცია მალევე გახდა *ივერიელების* განხილვის საგანი.

1884 წელს, მეათე ნომერში ქვეყნდება წერილი *შენიშვნები ჩვენს ცხოვრებასა და ლიტერატურაზე*. წერილი შეეხება გაზეთ *ახალ მიმომხილველში* გამოქვეყნებული სტატიის *Религиозность грузин и народные праздники* შესახებ მსჯელობას. რეცენზიაში დამოწმებულია ე. რენანის აზრი, რომ ყველა რელიგია, ამ შემთხვევაში ცეცხლთაყვანისმცემლობა, არ წარმოშობს მამულიშვილობას.

1886 წელს (#108,#109) *ივერია* აქვეყნებს ე. რენანის სიტყვას, წარმოთქმულს პარიზის სტუდენტების წვეულებაზე.

1887 წელს (#246) რუბრიკაში *ნარკვევი ჟურნალ-გაზეთებიდან*, ქვეყნდება ე. რენანის შესახებ ჟიულ ლემეტრის ფრანგულ გაზეთში დასტამბული წერილის შემოკლებული ქართული თარგმანი.

ამავე წელს (#74) გამოქვეყნდა ილიას მეთაური წერილი, რომელიც გამომცემლების მიერ პირობითად დასათაურებულია, როგორც *ზნეობრივი სიწმინდის მნიშვნელობა ერის მერმისისათვის*. ეს წერილი იწყება ე. რენანის სტატიის განხილვით, კერძოდ, ე. რენანის იმ აზრს მიაპყრობს ავტორი ყურადღებას, რომლის მიხედვითაც გარკვეულ სათნოებათა არსებობა არის საზოგადოების განგრძობადობის მიზეზი. ილია თვლის, რომ ეს ანგარიშგასაწევი მტკიცებულებაა, რომ, თუმცა სათნოებათა ქონა მექანიკურად არ განაპირობებს ერის წარმოშობას, სათნოებათა არქონა ცალსახად იმას მიუთითებს, რომ ერის დაღუპვა გარდაუვალია.

1888 წელს (#223) ქვეყნდება ე. ზოლას, ა. დიუმას, ე. რენანის, ე. ოჟიეს და ა. დოდეს აზრები სათეატრო ცენზურის გაუქმების შესახებ.

1889 წელს (#224) რუბრიკაში *წვრილი ამბები* ქვეყნდება წერილი *მწერლობის თავისუფლება*, სადაც იბეჭდება ე. რენანის და ფ. სარსეს აზრი ბეჭდვითი სიტყვის თავისუფლების შესახებ.

1892 წელს (#21) რუბრიკაში *ნარკვევი ჟურნალ-გაზეთებიდან* ქვეყნდება გი დე-მოპასანის, ე. რენანისა და გ. ფლობერის თვალსაზრისი ომის შესახებ.

ამავე წელს (#85) ქვეყნდება ე. რენანის შეხედულება საფრანგეთში ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობის შესახებ.

ე. რენანი გარდაიცვალა 1892 წლის 24 სექტემბერს. *ივერიაში* (#207, 1 ოქტომბერი) რუბრიკაში *ნარკვევი ჟურნალ-გაზეთებიდან*, ქვეყნდება ინფორმაცია ამ ფაქტის შესახებ.

გაზეთის მომდევნო (#208) გამოშვებაში, რომელიც 3 ოქტომბერს გამოვიდა, იბეჭდება ინფორმაცია ე. რენანის სიცოცხლის უკანასკნელ პერიოდზე.

მომდევნო (#209) გამოშვებაში, რომელიც 4 ოქტომბრით თარიღდება, იმავე რუბრიკაში წარმოდგენილია ე. რენანის ანდერძი.

6 ოქტომბრის გამოშვებაში (#210) ამავე რუბრიკაში აღწერილია ე. რენანის დასაფლავება.

7, 9, 11 ოქტომბრის გამოშვებებში (#211,#213,#215) იბეჭდება ჟ. ლემეტრის ესე ე. რენანის შესახებ (თარგმანი არტემ ახნაზაროვისა).

7, 8, 10 ოქტომბრის გამოშვებებში (#211,#212,#214) რუბრიკაში *ნარკვევი ჟურნალ-გაზეთებიდან* იბეჭდება ნაწყვეტი ე. რენანის ავტობიოგრაფიული ნარკვევიდან *ჩემი მოგონებანი*.

20 ოქტომბრის გამოშვებაში (#221) იბეჭდება ე. რენანის *აზრნი და თქმულებანი* ანუ ე. რენანის აფორისტული თქმები.

25 ოქტომბრის გამოშვებაში (#225) იბეჭდება ინფორმაცია საფრანგეთის დეპუტატთა პალატაში მიმღეს, კინეს და რენანის ნემტთა პანთეონში გადასვენების შესახებ.

14 ნოემბრის გამოშვებაში (#242) *ფელეტონში* იბეჭდება აბრას ფსევდონიმით (ნიკიტინი ალექსანდრე) წერილი *უცხოთა შორის*, რომელშიც საუბარია ერნესტ რენანზე.

აქვეა წარმოდგენილი ინფორმაცია ე. რენანის, როგორც მეცნიერის, შესახებ.

1897 წელს (#60) *ივერია* აქვეყნებს ა. ნიკიტინის წერილს *უცხოთა შორის*, რომელშიც წარმოდგენილია საბერძნეთის წარსულის შესახებ ე. რენანის აზრი.

1901 წელს (#39) *ივერია* აქვეყნებს წერილს *ერი და მამული*. ამ სტატიის პუბლიკაცია გრძელდება ამავე წლის 28 თებერვლის გამოშვებაში. ქვეყნდება თავად ესეს თარგმანი და მასზე შარლ ბიგოს კომენტარი *დედა აზრი მამულისა. ე. რენანის რა არის ერის გამო*, რომელიც გამოქვეყნდა ფრანგულ გამოცემაში *Revue politique et litteraire* 1882 წლის 26 მარტს.

ორივეს თარგმანი ფრანგულიდან ეკუთვნის პ. მირიანაშვილს.

აი, მცირე ამონარიდი მთარგმნელის წინასიტყვიდან:

კაი ხანია, ჟურნალმა *ივერიამ* დაბეჭდა განსვენებულის რენანის შესანიშნავი სიტყვა: *რა არის ერი?* და ჩვენებურის მოპასუხეს წერილი, სახელად *მეცნიერის ბორძიკი* ჩვენის მწერლების მოუშხადებლობა იყო (რასაკვირველია, ქართულად ფიქრისა და წერის უილაჯობა), თუ სხვა რამ გარემოება, ამითი დასრულდა ჩვენში განხილვა საგნისა, რომელმაც სხვა ერთა შორის მთელი მწიგნობრობა დაჰბადა, მეტადრე კი საფრანგეთში. ეხლახან ვითომდა ისევ თავი იჩინა ჩვენს მწერლობაში ამავე საგანში და საბაზად კი გაუხდა წერილი *ერთის შორს მყოფის ქართველისა*, რომელიც *კვალის* დირექტორს დაეკითხა: 'წვრილნი ერნი უნდა სცდილობდნენ დაიცვან თავისი ხალხოსნობა' თუ არაო'. ბ-მა ნ. ჟორდანიამ 'შორს მყოფ ქართველს' პასუხი გასცა (*კვალი*, #51), მაგრამ ამათ *ცნობის ფურცელი* გამოელაპარაკა და როგორც კილო უთხრობს, შესაძლებელია კამათიც გამართონ, თუ მხოლოდ ერთმანეთი ქართულად არ აიგდეს. დრო არის, მგონია, მკითხველს საზოგადოებას მიეცეს შემთხვევა, თავისს მწერალთაგან მოისმინოს უფრო დალაგებული განხილვა ამ საინტერესო საგნისა, კარგად გაითვალთვალოს ნამდვილი ვითარება და თვისება ბრძოლისა როგორც კერძოდ რომლისამე ერის კლასთა, ისე საზოგადოდ ერთა შორის და შეიგნოს, თუ რამდენად ხელს უწყობს თუ უშლის ერთი თუ მეორე მდგომარეობა ერთად ცხოვრების გამტკიცებას თუ შესუსტებას. მანამდე-კი ჩვენ უფრო სასარგებლოდ მიგვაჩნია მოვაგონოთ *ივერიის* მკითხველებს რენანის სიტყვა და პირველად გამოვაქვეყნეთ ამისი, არანაკლებ შესანიშნავი, პასუხი წარჩინებულის საფრანგეთის მწერლის შარლ ბიგოსი, რომელიც უფროს ერთად განმარტებს მამულის დედა-აზრს ერის მიმართ, რაც რენანის სიტყვის საგანს შეადგენს. აი თვითონ სიტყვა და პასუხიც, რომელიც ვთარგმნეთ ფრანგულით (*ივერია* 1901 წელი #39 – 20 თებერვალი; *ერი და მამული*)

ასე რომ, *ივერიამ* ქართველ მკითხველს ე. რენანის კიდევ ერთი თარგმანი შესთავაზა. წყარო ამჯერადაც იყო უშუალოდ ორიგინალი: იხ. *Journal des Debats* 1882 წ. 12 და 14 მარტის პუბლიკაციები.

როგორც ვხედავთ, ამ ესეს ახლად თარგმნისათვის მაპროვოცირებელი ფაქტორი ყოფილა *კვალის* პუბლიკაცია და მასზე *ცნობის ფურცელის* გამოხმაურება. აღნიშნული მედია საშუალებები ერის ე. რენანისაგან განსხვავებულ ინტერპრეტაციას სთავაზობდნენ ქართულ საზოგადოებას. *ივერიას* საჭიროდ მიუჩნევია, თავის მკითხველებისათვის შეეხსენებინა რაში მდგომარეობდა ე. რენანისეული თვალსაზრისი.

ეს ფაქტი კიდევ ერთხელ ცხადყოფს, რომ ერის განსაზღვრის საკითხში სწორი პოზიციის შესამუშავებლად *ივერიელები* აუცილებლად მიიჩნევენ ე. რენანის კონცეფციის გათვალისწინებას.

ამავე წლის 1, 7, 8 მარტის გამოშვებებში (#47, #52, #53) იბეჭდება უკანასკნელად აღნიშნული თარგმანის გაგრძელებები.

1903 წელს (#185) *ივერია* აქვეყნებს ე. რენანის სიტყვას წარმოთქმულს ტურგენევის საფრანგეთიდან გადასვენებაზე ოცი წლის წინ.

1906 წლის მეხუთე ნომერში იბეჭდება ქრისტეს ჯვარცმის და აღდგომის ამბავი (ერნესტ რენანის გამოკვლევიით).

ჩვენ მიერ წარმოდგენილი მასალა, რომელიც, შესაძლოა, არც იყოს სრული, თვალსაჩინოს ხდის *ივერიის* განსაკუთრებულ ინტერესს აღნიშნული მოღვაწის მიმართ. ეს გვაფიქრებინებს,

რომ ქართველი ერის კონცეპტუალიზაციისათვის გამოყენებული ნაციის პარადიგმა გარკვეულ კავშირში უნდა იყოს ერის ე. რენანისეულ დეფინიციასთან. ჩვენი გამოკვლევის მთავარი კითხვაც ამ ვარაუდს უკავშირდება:

როგორია მიმართება ერის დეფინიციის ე.წ. ფრანგულ მოდელსა და ქართველი ერის იდეის შესაქმნელად გამოყენებულ ერის ფენომენის ზოგად მატრიცას შორის?

არსებითად ესაა კითხვა ქართული ნაციონალიზმის არსების განსაზღვრის თაობაზე. როგორც ითქვას, სპეციალურ ლიტერატურაში ერის კონცეპტუალიზაციის თვალსაზრისით ორ ძირითად ტიპს გამოყოფენ: ფრანგულ და გერმანულ მოდელებს. აქვე ზედმეტი არ იქნება მივუთითოთ, რომ ნაციებისა და ნაციონალიზმების დიქტომიის საჩვენებლად იყენებენ სხვა ტერმინებსაც: დასავლური / აღმოსავლური; მოქალაქეობრივი (ეტატიტური) / ეთნიკური; ტერიტორიული / კულტურული; ვოლუნტარისტული / ორგანიკული, ინდივიდუალისტური / კოლექტივისტური.

სპეციალისტები შენიშნავენ ამ დაყოფის პირობითობას და იმ გარემოებას, რომ პრაქტიკაში თეორიული კრიტერიუმებით ვერ ხერხდება მკაცრი ზღვრის გავლება და, რომ რეალურად არსებული ნაციები ორივე მოდელისათვის დამახასიათებელ ნიშნებს ერთდროულად ავლენენ. ამასთან დაკავშირებით, ე. სმითი მიუთითებს:

ამ ტიპოლოგიამ შესაძლოა კარგად დაგვანახოს ნაციებისა და ნაციონალიზმებს შორის არსებული უმთავრესი განსხვავებანი. მაგრამ პრობლემა ისაა, რომ დროთა განმავლობაში იმდენად ბევრი ნაციონალიზმი იცვლის თავის “ზუნებას” და ისე ხშირად ურევს ერთმანეთში ორივე ტიპისათვის დამახასიათებელ ელემენტებს, რომ თავდაპირველი ანალიტიკური გამიჯვნა ერთგვარად კარგავს თავის პრაქტიკულ ღირებულებას (ჩხარტიშვილი 2004: 71).

მიუხედავად ამისა, მაინც რეზონულია ანალიზის დროს გვახსოვდეს აღნიშნული ტიპოლოგია. ჩვენც მხედველობაში გვექნება ეს დაყოფა, როცა შევეცდებით ქართველი ერის კონცეპტუალიზაციის საფუძვლად აღებული ზოგადი მატრიცის ტიპის გარკვევას.

ილიასა და ე. რენანის თვალსაზრისების მსგავსების მაჩვენებელი ფაქტები.

ე. რენანის პიროვნებისა და შემოქმედებისადმი *ივერიას* განსაკუთრებული ინტერესის მიზეზი ის უნდა იყოს, რომ ერის შესახებ ილიასა და ე. რენანის შეხედულებათა შორის შეინიშნება თანხვედრა რამდენიმე ფუნდამენტურ საკითხში. ერთ-ერთი ასეთია ერის ჩამოყალიბებაში ისტორიული მახსოვრობის გადაძწყვეტი როლის აღიარება ორივე მოაზროვნის მიერ.

ე. რენანი კოლექტიური კულტურული იდენტობის მარკერთა შორის ყველაზე უპირატეს მნიშვნელობას ანიჭებდა ერთობის ისტორიულ მეხსიერებას.

რაც შეეხება ილიას, მან ჯერ კიდევ მეცხრამეტე საუკუნის 60-იან წლებში, წინა მოდერნის ეპოქიდან მომდინარე სამი მარკერი მიიჩნია ქართულ ნაციონალურ იდენტობისათვის არსებითად. ესენი იყო: სამშობლო მიწა ანუ მამული, ენა და სარწმუნოება. ახალ დროში ანუ ნაციის ქმნადობის ეპოქაში, ილიას აზრით, სწორედ ამ მემკვიდრეობისათვის უნდა ეპატრონათ ქართველებს.

70-იანი წლების მიწურულს, ილიამ მოახდინა ქართული ნაციონალური იდენტობის მარკერთა ჩამონათვალის შევსება. ერთი შეხედვით, ისე ჩანს, რომ ეს იყო ილიას მიერ ქართული იდენტობის რეკონცეპტუალიზაცია: სამივე აღნიშნულ მარკერზე წინ მან ისტორიული მახსოვრობა დააყენა. აღნიშნული, მართლაც, ქართველი ერის იდეის არსებით გადააზრებად ჩანდა. მაგრამ ეს მხოლოდ ერთი შეხედვით. სინამდვილეში ქართული ნაციონალური იდენტობისათვის ისტორიული მახსოვრობა, როგორც მარკერი, თავიდანაც არ გამოირიცხებოდა,⁷ ეს იგულისხმებოდა სწორედ ილიასეულ საკრალურ ტრიადაში: მამა-პაპათა საუნჯის შენახვა, ხომ, მახსოვრობის გარეშე წარმოუდგენელია.

ეროვნული იდეის შესახებ დისკურსში აქცენტის ამგვარ ცვლილებას, ცხადია, ჰქონდა თავისი მიზეზი და ისტორიული კონტექსტიც: ეს იყო რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომი. დრო, ომისა, რომლის შედეგად ქართველი ნაციონალისტები მოელოდნენ ოსმალეთის ხელში მყოფი ქართული მიწების გადასვლას რუსეთის ხელში და ამ გზით ‘რუსეთის საქართველოსა’ და ‘ოსმალის საქართველოს’ პოლიტიკურ გაერთიანებას. ამის შემდგომ დგებოდა კულტურული გაერთიანების პრობლემა და ეს უკვე ქართველი ნაციონალისტების სამოღვაწეო “დომენი” იყო. ქართული

იდენტობის მარკერთა იმ ახალი კომბინაციით, რომელიც მეცხრამეტე საუკუნის 70-იანი წლების მიწურულისათვის წარმოადგინა ილიამ, ქართველი ნაციონალისტები არსებითად თადარიგს იჭერდნენ, რომ ხელშემშლელი რელიგიური ტიხარი, რომელიც არსებობდა ორ იმპერიაში განაწილებულ ქართულ ჩვენ-ჯგუფში, დაუძლეველი არ ყოფილიყო. შესაბამისად, ხსოვნამ გარკვეულ დროს ერთად ცხოვრებისა, როგორც აბსოლუტურად სუბიექტივისტურმა და, ამდენად ჯგუფის ინკლუზიურობისათვის ხელშემწყობმა, იდენტობრივმა მარკერმა წინ წამოიწია.

ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, რომ მშობლიური ერის ნარატივები კოპერენტულ ტექსტებს არ წარმოადგენდნენ. ისინი ხშირად არიან განსხვავებული იდეების ერთდროულად მატარებელი. ამასთან გარკვეული იდეების წინ წამოწევა და აქცენტირება, ხდება სიტუაციის მიხედვით. სწორედ ამგვარ ფაქტს ჰქონდა ადგილი ამ შემთხვევაში.

როგორც ითქვა, ქართული ნაციონალური იდენტობისათვის ისტორიული მახსოვრობა, როგორც მარკერი, თავიდანაც არ გამოირიცხებოდა. მეცხრამეტე საუკუნის 70-იანი წლების მიწურულს, ზემოხსენებული პოლიტიკური ვითარების გავლენით, მოხდა ამ მარკერის არა ახლად ჩამოყალიბება, არამედ უკვე არსებულის აქტუალიზება.

ისტორიული მახსოვრობის, ნაციონალური იდენტობის უმთავრესი მარკერად გააზრების გამო ე. რენანსა და ილიას ნააზრევს შორის მსგავსებაზე მიუთითებდა უკვე ილიას თანამოღვაწე გ. ყიფშიძე. ბოლო ხანებში აღნიშნულ საკითხს სპეციალურად შეეხო მ. ლაღანიძე:

ადვილად ვერ ვიტყვით, რომ ერის რენანისეული კონცეფცია, რომელიც გამოითქვა (ან, უფრო სწორად, წარმოითქვა) ილიას ტექსტის გამოქვეყნების შემდეგ, – *ერნესტ რენანის რა არის ერი?* ხუთი წლით ჩამორჩება ილია ჭავჭავაძის *ოსმალის საქართველოს*, – მთლიანად ემთხვეოდეს ეროვნული ერთიანობის ილიასეულ კონცეფციას, თუმცა მსგავსებანიც შესამჩნევია, განსაკუთრებით ეს ითქმის იმ პოზიციაზე, სადაც სისხლისმიერი ნათესაობაც (ე.ი. გვარტომობა), ენაც და სარწმუნოებაც გამოირიცხებოდა ერის წარმომშობ ნიშანთა წყებიდან ... იქ, სადაც რენანი მსჯელობს ერისათვის საერთო ისტორიული წარსულის განმაპირობებელი მნიშვნელობის შესახებ, ორივე მოაზროვნის ნათესაობა უეჭველია. ილიას თანამოაზრესა და მის პირველ ბიოგრაფს, გრიგოლ ყიფშიძეს, უთუოდ ჰქონდა საფუძველი, ამგვარ ნათესაობაზე ელაპარაკა, რაც მის დაკვირვებულ და გამჭრიახ მზერაზე მეტყველებს (ლაღანიძე 2007: 144).

გ. ნოდიაც მიუთითებს ილია ჭავჭავაძის აღნიშნული წერილის, როგორც ქართული ნაციონალური იდეის ფორმირებისათვის ფუნდამენტური ტექსტის, მნიშვნელობაზე:

1877 წელს, როდესაც ოსმალთა იმპერიასთან ომის შემდეგ რუსეთმა აჭარის – ქართული სამუსლიმანო მხარის – ანექსია მოახდინა, გაჩნდა დამატებითი მოტივი საიმისოდ, რომ მართლმადიდებლურ ქრისტიანობაზე ზედმეტი აქცენტი არ გაკეთებულიყო. დაისახა ახალი პრაქტიკული ამოცანა: ეს ტერიტორიული და კულტურული ერთეული მოდერნული ქართველი ერის მშენებლობის პროექტში ჩართულიყო. ახალმა რეალობამ ილიას უბიძგა წამოეყენებინა ეროვნული იდენტობის მოდიფიცირებული გაგება, რომელიც ისტორიის იდეაზე იქნებოდა დამყარებული, 1877 წელს, აჭარის შემოერთებას რომ მიესალმებოდა, ილია წერდა: 'ჩვენის ფიქრით, არც ერთობა ენისა, არც ერთობა სარწმუნოებისა და გვარტომობისა ისე არ შეამსჭვალეს ხოლმე ადამიანს ერთმანეთთან, როგორც ერთობა ისტორიისა'. ეს მიდგომა უნისონსშია ერნესტ რენანის შეხედულებებთან, რომლებიც რენანმა მოგვიანებით ჩამოაყალიბა ლიბერალურ ნაციონალიზმის კლასიკურ ტექსტში, 1882 წელს ლექციად წაკითხულ ნარკვევში *რა არის ერი?* (ნოდია 2009: 125-126).

როგორც ჩანს, აზრი ერის ფორმირებაში ისტორიული მახსოვრობის გადამწყვეტი როლის შესახებ ე. რენანს ჩამოუყალიბდა გაცილებით ადრე, ვიდრე ამას თავის საჯარო ლექციაში გამოთქვამდა. კერძოდ, ამას ადგილი ჰქონია უკვე 1877 წელს (ნოსენკო 2012) მაგრამ ილიამ ამის შესახებ აშკარად მხოლოდ ხსენებული ლექციის გამოქვეყნების შემდგომ შეიტყო.. ანუ ე. რენანს კი არ დაესესხა ამ იდეას, თავადვე გაუჩნდა იგი. როცა საკუთარ იდეებთან ცნობილი ერუდიტის აზრის ზუსტი დამთხვევა დაინახა, ამან, ცხადია, მისი აღფრთოვანება გამოიწვია და უმაღვე მიაწოდა მკითხველს ინფორმაცია ე. რენანის ესეს შესახებ.

დღეს სპეციალურ თეორიულ ლიტერატურაში საყოველთაოდ არის აღიარებული ისტორიული მახსოვრობის გადამწყვეტი მნიშვნელობა კოლექტიურ კულტურულ იდენტობაზე დაფუძნებულ ერთობათა აღმოცენებისათვის საზოგადოდ და, კონკრეტულად, ნაციების აღმოცენებისათვის, იმდენად გადამწყვეტად, რომ ზოგი მკვლევარი, ჩვენი აზრით, სავსებით მართებულადაც, ნაციებს მნიშვნელოვან ანუ მახსოვრობით კოლექტივებს უწოდებს (ზერუბაველი 2004: 4).

მაგრამ მართოდენ განსაკუთრებული აქცენტი ისტორიულ მახსოვრობაზე არ აკავშირებს ილიას ნააზრევს ე. რენანის ნააზრევთან. ერის, როგორც ზნეობრივი ნიშნით აღბეჭდილი ფენომენის, პერცეფციაც მათი საერთო ადგილია.

აღნიშნული ფაქტი, აგრეთვე, არის ძალიან არსებითი მსგავსება. საქმე ისაა, რომ ნაციონალური კოლექტივის მოაზრება საერთო ეთიკური ვალდებულებებით შეკრულ წმინდა ერთობად და ერთობის საკრალიზება. ეთნო-სიმბოლიზმის ერთ-ერთი ფუძემდებლის ე. სმითის აზრით, არის ნაციის წარმოქმნის უმთავრესი წინაპირობა იხ. (სმითი 2003). აღნიშნულ ნაშრომში გამოთქმული თვალსაზრისის ქართულ ენაზე გადმოცემა იხ. ჩვენს ბოლოდროინდელ მონოგრაფიაში (ჩხარტიშვილი, მანია 2011: 51-56).

ამგვარად, ნაციის მშენებლობისათვის დამახასიათებელი აღნიშნული ფუნდამენტური ნიშანიც, ერის ილიასეულ პერცეფციას აკავშირებს ე. რენანისეულთან. საინტერესოა, რომ ამ ნიშნის გამოკვეთის აუცილებლობის აზრამდეც ილია ე. რენანისაგან დამოუკიდებლად არის მისული.

ჩვენ ზემოთ უკვე შევხებით ილიას სტატუსს ერის მადლმოსილების აუცილებლობის შესახებ. აქ ილია, როგორც მკითხველს ახსოვს, იმოწმებდა ე. რენანს ერის ზნეობრივ ერთობად გააზრების აუცილებლობასთან დაკავშირებით. ერის ზნეობრივ ასპექტზე იგი მსჯელობს შემდეგნაირად:

ამ სათნოებათა არქონა კი უსათუოდ ნიშანია, რომ ერი ქვეყნის ზურგიდამ ასაგველად გადადებულია. თუ ამ სათნოებათა კანტი კუნტად ქონა ვერ შეძლებს ერი წინ წააყენოს გამოკეთების გზაზედ, არქონა კი უსათუოდ უკან დაშვები მიზეზია. ამიტომაც ერს, რომელსაც დღევრემლობა და მერმისი სურს, ერთი ფიქრი უნდა ჰქონდეს: სათნოება დარგოს და ახაროს თავის გულში, თავის ოჯახში. ამისთვის საჭიროა ზნეობის ამალგება და განწმედა ამაზედ უნდა მიექცეს მთელი ღონე ერის გულშემატკივარის კაცისა. იგი დედა, თუ მამა, რომელიც თავის შვილისათვის მზრუნველობას იმაზედ არ მიაქცევს, რომ კაცური კაცი გამოუვიდეს, იგი ჭიაა, რომელიც თავის ერს მერმისის ძირს უთხრის, უღრნის დღე მუდამ და იქნება არც კი ჰგრძნობდეს, რა ცოდვაში დგება: იგი ნელ-ნელა ჰლეხავს დანას, რომლითაც ადრე იქნება თუ გვიან ყელი უნდა გამოჭრას მისვე შთამომავლობას, მისვე ერსა (ბენაშვილი 2006: 247-248).

მაგრამ საინტერესოა, რომ ქართველი ერის, როგორც წმინდა ერთობის, მოაზრების აუცილებლობაზე ილიამ პირველად მიუთითა არა მეცხრამეტე საუკუნის 80-იან წლებში ე. რენანის თვალსაზრისის გავლენის შედეგად, არამედ მან ეს ჯერ კიდევ რუსეთში სწავლის პერიოდში ამოიცნო (აქ ილიასათვის, როგორც ქარიზმატული პიროვნებისათვის, უფრო ზუსტი იქნება, ალბათ. გამოვიყენოთ სიტყვა 'იგრძნო') ანუ მეცხრამეტე საუკუნის 50-იანი წლების მიწურულს, ე. რენანის ხსენებული ნაშრომის გაცნობამდე ბევრად ადრე.

ილიამ თავისი ადგილიც განსაზღვრა ამ ერთობაში: ჭაბუკი პოეტი თავს განიცდიდა მშობლიური ერთობის წინასწარმეტყველად და მოწამედ.

ნათქვამის თვალსაჩინოებისათვის მოვიყვანთ ილიას რამდენიმე ადრეულ ლექსს, რადგან, ისინი გასაღებად მიგვაჩნია ქართველი ერის ილიასეული იდეის გასაგებად. ერთ-ერთი ასეთია ლექსი *ლოცვა*, რომელიც 1858 წლის 17 ივლისით თარიღდება:

მამაო ჩვენო, რომელიცა ხარ ცათა შინა!
მუხლმოდრეკილი, ლმობიერი ვდგავარ შენ წინა:
არც სიმდიდრის, არც დიდების პოვნა არ მინდა,
არ მინდა, ამით შეურაცხ-ვჰყო მე ლოცვა წმინდა ...
არამედ მწყურს მე განმინათლდეს ცით ჩემი სული,
შენგან ნამცნების სიყვარულით აღმენტოს გული,
რომ მტერთათვისაც, რომელთ თუნდა გულს ლახვარი მკრან,

გთხოვდე: ' შეუნდე, – არ იციან, ღმერთო, რას იქმნან'.

ამავე წელს, ერთი თვის შემდგომ, კერძოდ, 28 აგვისტოს, ილია წერს კიდევ ერთ ლოცვას:⁸

ოდეს დემონი ურწმუნოების,
უკუ-თქმისა და მაცდუროების
საწამლავით თვის სავსეს თასს მაცდურს
წინ დაუდგამდეს ჩემს სულსა უძლურს, –
ნუ მანდობ, ღმერთო, ბედისა ტრიალს, –
ნუ დამაწაფებ დემონის ფიალს,
და უკეთუ არს შესაძლებელი
მე განმარიდენ იგი სასმელი.
მაგრამ თუ, ღმერთო, შენ ღვთაებას სურს,
რათა გამოცდა მით ჰქონდეს ჩემს სულს,
განჰქრნენ შენ ხმასთან სურვილნი ჩემნი
და იყავნ ნება, უფალო შენი!

ამ ლექსებს ეხმაურება 1860 წლის 28 ივლისით დათარიღებული, მაგრამ უკვე სულ სხვა ტონალობაში გადაწყვეტილი, კვლავ რუსეთში დაწერილი ლექსი *პოეტი*:

მისთვის არ ვმდერ, რომ ვიმდერო
მე ფრინველმა გარეგანმა
არა მარტო ტკბილ ხმათათვის
გამომგზავნა ქვეყნად ცამა.
მე ცა მნიშნავს და ერი მზრდის,
მიწიერი ზეციერსა;
ღმერთთან მისთვის ვლაპარაკობ,
რომ წარვუძღვე წინა ერსა.
დიდის ღმერთის საკურთხეველის
მისთვის ღვივის ცეცხლი გულში,
რომ ერისა მოძმედ ვიყო
ჰმუნვასა და სიხარულში;
ერის წყლული მაჩნდეს წყლულად,
მეწოდეს მის ტანჯვით სული,
მის ბედით და უბედობით
დამედაგოს მტკიცე გული ...
მაშინ ცილამ ნაპერწკალი
თუ აღმიფეთქს გულში ცეცხლსა,
მაშინ ვიმდერ, მხოლოდ მაშინ
მოვსწმენდ ერსაც ტანჯვის ცრემლსა.

ასევე რუსეთში ყოფნის პერიოდით, კერძოდ, 1858 წლის 23 ივლისით, თარიღდება ილიასეული თარგმანი ბაირონის ლექსისა *წინასწარმეტყველი*.

ამგვარად, ილია ერის გააზრებაში ე. რენანის ნააზრევთან სიახლოვეს ამჟღავნებს არა მარტო ისტორიული მახსოვრობის, როგორც იდენტობრივი მარკერის, წინ წამოწევით, არამედ ერის, როგორც საერთო მორალური ვალდებულებების მქონე კოლექტივის, პერცეფციითაც.

მაგრამ აქცენტი ერის ზნეობრივ და საკრალურ ასპექტზე არ არის ე. რენანისეული ანუ ფრანგული ხედვის სპეციფიკა. ეს ნიშანი მნიშვნელოვანწილად ნაციის ეთნიკურ და ორგანიკულ ყაიდაზე კონცეპტუალიზაციისათვისაც არის დამახასიათებელი. განსაკუთრებულობა ე. რენანისეული მიდგომისა მდგომარეობს ზნეობრივი და პოლიტიკური ასპექტების ერთიანობაში: რაც პოლიტიკური ორგანიზმი არ არის, არ არის ერიც, მაგრამ ყველა პოლიტიკური ერთობა როდია ერი. სახელმწიფო და ერი განსხვავდება. ერი ზნეობრივი კატეგორიაა. ესაა რენანისეული აზრი და იგივეა ილიასა და *ივერიას* დამოკიდებულებაც ერის გააზრებისადმი.

ამ კუთხით ჩვენ ყურადღებას იპყრობს *ივერიას* არაერთი პუბლიკაცია. ერთ-ერთი ასეთია თუნდაც 1878 წლის მეხუთე ნომრის რუბრიკაში *საპოლიტიკო საქმე* გამოქვეყნებული მასალა აქ მოყვანილია იმდროინდელი პოლიტიკური მოღვაწის გამბეტას სიტყვა, წარმოთქმული ბანკეტზე. ამ სიტყვაში ყურადღება მახვილდება ხალხის უფლებების დაცვაზე და არის ასეთი ფრაზაც 'საყოველთაო არჩევანის განათლება ნიშნავს თვით ერის განათლებას და მის ზნეობის დამკვიდრებას, ნიშნავს აწ მყოფის დამკვიდრებას და მომავლის დაარსებას'.

როგორც ვხედავთ, ქართველ მკითხველს 'ერის' კვლავ რენანისეულის იდენტური ხედვა წარედგინება: ერის ცხოვრებაში გადამწყვეტია საყოველთაო არჩევანი ანუ ერი არის პოლიტიკური ერთობა. ამავე დროს ეს ერთობა ხასიათდება ისეთი პარამეტრით, როგორც არის ზნეობრიობა. პოლიტიკური და ზნეობრივი განზომილება ახასიათებს ერს ამ მიმოხილვის მიხედვით.

საზოგადოდ ქართველი ნაციონალისტების და, კონკრეტულად *ივერიელებისა* და ილიას მიერ ერის სამოქალაქო ერთობად კონცეპტუალიზაციის მაჩვენებელი ფაქტია თავად ტერმინი 'ერი', უფრო ზუსტად, მისი გამოყენება ევროპული ტერმინის 'ნაციის' შესატყვისად.

როგორც ცნობილია, ეთნიკური (ეთნიკური ჯგუფები) და ნაციები კოლექტიურ კულტურულ იდენტობაზე დაფუძნებული ერთობებია.

ამგვარ ერთობებს, წინა მოდერნის ეპოქის ქართულ სინამდვილეში ეწოდებოდა 'ნათესავი'. როგორც თავად სიტყვაც მიუთითებს, ის მიემართებოდა საერთო წარმომავლობით შეკრულ ჯგუფს, უფრო ზუსტად, ასეთად მოაზრებულ ჯგუფს. როცა ნაციონალური კონსოლიდაციის პროცესის წარმმართველი ქართული კულტურული ელიტა ამ ტერმინს აღარ იყენებს, სრულიად აშკარაა, რომ ეს არაა შემთხვევითი. ქართველი ნაციონალისტები მშობლიური ნაციონალური ერთობის კონცეპტუალიზაციას უკანა პლანზე ანაცვლებენ 'ნათესაობას' ანუ ეთნიკურობას (გვარტომობას).

როგორც არაერთხელ აღგვინიშნავს ჩვენს წინა გამოკვლევებში (ჩხარტიშვილი 2004: 8; ჩხარტიშვილი 2009ბ: 37-39) უძველესი ქართული სიტყვა 'ერი' ძალიან მოხერხებული ტერმინი აღმოჩნდა მეცხრამეტე საუკუნეში შექმნილი ქართული რეალობის აღსაწერად. ეს სიტყვა წინა მოდერნის ეპოქაში მიემართებოდა ჯგუფს, ადამიანთა კრებულს. მისი სპეციფიკა ის იყო, რომ ჯგუფის წევრობისათვის იდენტობის საფუძველს არ აკონკრეტებდა. ამიტომ 'ერად' შეიძლება სახელდებულიყო სრულიად განსხვავებული ნიშნებით მარკირებული ჯგუფები.

შუა საუკუნეებში უფრო ხშირი იყო ამ სიტყვის სოციალურად მარკირებული ჯგუფების აღსანიშნავად გამოყენება. თუმც უკვე ამ დროს ფიქსირდება შემთხვევებიც, როცა შეიძლება ვიფიქროთ, რომ სიტყვა მიემართება კოლექტიურ-კულტურულ იდენტობაზე დაფუძნებულ ანუ ეთნიკურად მარკირებულ ჯგუფს.⁹ ახალ დროში 'ერს' შერჩა უმეტესწილად ეს უკანასკნელი მნიშვნელობა, უფრო სწორად ქართველმა ნაციონალისტებმა, როცა ქართული ერთობის ერად ტრანსფორმაციის პროცესში იწყეს ნაციონალიზმისათვის საჭირო ახალი სიტყვების შექმნა, ან ძველი სიტყვების ახალი შინაარსით ავსება, 'ერს' დაუტოვეს მხოლოდ ეს ერთადერთი, წინა მოდერნის ხანაში იშვიათად მინიჭებული, მნიშვნელობა.

მაგრამ კოლექტიურ კულტურულ იდენტობაზე დაფუძნებული მნიშვნელობა 'ერისა', ვიმეორებთ, მათ თავად არ გამოუგონიათ. ეს რესურსი აღნიშნულ სიტყვას ჰქონდა. ამგვარი რესურსი არ გააჩნდა 'ნათესავს'.

'ერს' ახალი აზრით იყენებდნენ ილიამდეც, მაგრამ ძალიან საგულისხმოა, რომ *ივერიამ* ხაზი გაუსვა ამ სიტყვის 'ნაციასთან' შესატყვისობას. ეს, როგორც ვნახეთ, თვალსაჩინოდ ჩანს ე. რენანის ესეს პირველი ქართული თარგმანის სათაურში. აღნიშნული ფაქტი უკვე კარგა ხანია ხაზგასმულია სპეციალურ ლიტერატურაში: 'ცნებები 'ერი' და 'ნაცია' ილიამ დაამკვიდრა ტრადიცია ამ ორი ცნების გაიგივებისა, როდესაც ერნესტ რენანის მოხსენება *რა არის ნაცია? (Qu'est-ce qu'une nation?)* თარგმნა ასე: *რა არის ერი?* (კაშია 2005: 92).

ქართული იდენტობის თავისებურების გასააზრებლად ძალიან საგულისხმო ფაქტია, რომ ქართულ ენის ლექსიკურ ფონდში აღმოჩნდა ერთეული, რომელიც ვარგისი იქნებოდა ახალი დროის აზროვნებისათვის დამახასიათებელი მოქალაქეობრივი შინაარსის მქონე კონცეპტის – 'ნაციის' ქართულად გადმოსაცემად.

თანამედროვე ნაციების დიდ უმრავლესობას არა აქვს საკუთარი ტერმინი ერის ფენომენის აღსანიშნავად. ლათინურიდან მომდინარე სიტყვა 'ნაცია' ფაქტობრივად საერთაშორისო ტერმინად იქცა.

სომხები ქართველთათვის წარმოადგენენ 'მნიშვნელოვან სხვებს'.¹⁰ ამიტომ ინტერესმოკლებული არ უნდა იყოს ამ კონტექსტში მათთან არსებული ვითარების აღწერაც. მათ აქვთ საკუთარი სიტყვა (სიტყვები). ნაციის აღსანიშნავად: უფრო ძველ ლექსიკონებში (ლექსიკონი 1984: 3) ეს იყო მხოლოდ 'აზგ', ახლანდელ გუგლისეულ თარგმანებში (ჩანს ახალი კონცეპტუალიზაციის შედეგად), 'აზგთან' ერთად მითითებულია სხვა სიტყვაც. ესაა 'ჟოლოვურდ'.

ორივე სიტყვა გვხვდება წინა მოდერნის ხანაში. პირველი არის ქართული 'ნათესავის' ფარდი სიტყვა. მაგალითად, შუა საუკუნეების სომხურ წყაროებში. დაფიქსირებული ფრაზა 'ვრაც აზგავ', ცალსახად ნიშნავს 'ტომით (ანუ წარმომავლობით, ეთნიკურად) ქართველს'.

რაც შეეხება სიტყვას 'ჟოლოვურდ', იგი 'ხალხის', როგორც ჯგუფის, აღმნიშვნელი სიტყვა იყო. კოლექტიური კულტურული იდენტობაზე დაფუძნებული ერთობის, ეთნიკური ჯგუფის აზრით შუა საუკუნეებში ის არ გამოიყენებოდა. ამგვარად, ერთი შეხედვით, ნაციის კონცეპტუალიზაციის თვალსაზრისით სომხურ სინამდვილეშიც თითქოს ქართულის ანალოგიური პროცესი განვითარდა: ნაციის აღმნიშვნელად. ეთნიკური შინაარსით დატვირთული 'აზგის' პარალელურად დაიწყო ეთნიკურობით არამარკირებული ჯგუფის აღმნიშვნელი 'ჟოლოვურდის' გამოყენება. მაგრამ საქმეც ესაა, რომ სომხურ სინამდვილეში ორივე სიტყვა თანაარსებობს პარალელურად (sic!) და 'აზგის' 'ჟოლოვურდით' სრულად ჩანაცვლება ვერ ხერხდება. ეს კარგად ჩანს 'აზგის' გამოყენებით ისეთ კონტექსტებში, როდესაც აუცილებელია წარმოჩინდეს სომხური იდენტობის მიმართება სხვებთან. მაგალითად, სომხურად 'ერთა ლიგას' ეწოდება 'აზგნერი ლიგა' ანუ 'სატომო ლიგა', 'ნათესავთა ლიგა', რაც ქართული თვალთახედვით და, ცხადია, ევროპული თვალთახედვითაც, გაუგებარია. მაგრამ სომხური გამოცდილება, როგორც ცნობილია, არის მონოეთნიკური ერთობის მიერ ნაციის კონცეპტუალიზაცია და, ამდენად, ქართული გამოცდილებისაგან სრულიად განსხვავებულია. ამ განსხვავებას კარგად აჩვენებს თუნდ ის ფაქტი, რომ მას შემდეგ, რაც ქართულ ერთობას 'ერი' ეწოდა 'ნათესავი' მის აღსანიშნავად აღარასოდეს ყოფილა გამოყენებული.

მაგრამ დავუბრუნდეთ ჩვენს საკითხს და შევაჯამოთ: ე. რენანის შეხედულება ძალიან მნიშვნელოვნად თანხვედნილია 'ქართველი ერის მამის' შეხედულებასთან ერის შესახებ.

ილიასა და ე. რენანის კონცეფციათა ამბივალენტურობა.

მაშ, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ქართველი ერის კონცეპტუალიზაციისას გამოყენებული ერის ფენომენის დეფინიცია ემთხვევა ე. რენანისეულს? იკითხავს მკითხველი.

ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინებით ამ კითხვაზე დადებითი პასუხი თითქოს ძნელი არ უნდა იყოს. მაგრამ ვითარება გაცილებით რთულია. დადებითი პასუხის გაცემა მაინც ჭირს.

საქმე ისაა, რომ ე. რენანის დეფინიცია, როგორც ითქვა, საყოველთაო აღიარებით, მიჩნეულია ერის კონცეპტუალიზაციის ვოლუნტარისტულ ტიპად. მაგრამ შეუძლებელია ვთქვათ, რომ ილიას მიერ ქართველი ერის პერცეფცია ვოლუნტარიზმის ჩარჩოებში არის მოქცეული. ჩვენ გვაქვს უამრავი ფაქტი, რომელიც აჩვენებს, რომ ქართველი ერის ილიასეული კონცეფცია ორგანიციზმის და ეთნიკური ნაციონალიზმის მკაფიო ნიშნების მატარებელია. და ეს აპრიორი მოსალოდნელიც იყო თუ გავითვალისწინებთ, რომ ქართველი ერის ჩამოყალიბება ხდებოდა რუსული იმპერიის ფარგლებში. როგორც ცნობილია საზოგადოდ, იმპერიებში 'ცხვებიან' ეთნო-ერები, მოქალაქეობრივი იდეების განვითარების ფუფუნება იმპერიებში მოქცეული პოტენციური ნაციებისათვის, ბუნებრივია, არ არსებობს.

ამის დამატებით, ქართველი ერის ეთნო-ერად კონცეპტუალიზაციის წანამძღვარს წარმოადგენდა ქართული პრენაციონალური ერთობის დემოტიკური¹¹ ხასიათი. ამ ტიპის ერთობების ნაციონალურ ერთობებად გარდაქმნა ხდება ვერნაკულური მობილიზაციის შედეგად და ამ დროს, როგორც წესი, საქმე გვაქვს ეთნიკურ ნაციონალიზმთან და ეთნო-ნაციასთან.

თუ დავუკვირდებით ქართველი ერის კონცეპტუალიზაციის ერთ-ერთ მთავარ იარაღს ანუ *ივერიას*, სრულიად აშკარაა, რომ მის მკითხველებად ანუ ქართული ნაციონალური ერთობის წევრებად მოიაზრებიან ექსკლუზიურად ეთნიკური ქართველები. *ჩვენ-სხვა* ოპოზიცია

ივერიელებისათვის ეთნიკურობის ზღვარზე გადის ქართველი ერის ილიასეული პერცეფციაც მრავალი ნიშნით ორგანიცისტულია. ილიასეული ქართველი ერი ძალიან ჰგავს ცოცხალ არსებას, მეტიც, ინდივიდს (ჩხარტიშვილი 2007: 231-232).

იმ მკვლევრებს, რომლებიც გვარტომობას ქართველი ერის ილიასეული კონცეფციიდან გამორიცხულად მიიჩნევენ, მხედველობაში აქვთ ილიას მიერ ქართული იდენტობის მარკერების საკრალურ ტრიადაში გვარტომობის არშეტანის ფაქტი. მაგრამ ისინი ვერ ამჩნევენ იმ გარემოებას, რომ ილია ლაპარაკობს არა უბრალოდ ქართული იდენტობის სამ მარკერზე, არამედ წინა მოდერნის ეპოქიდან წინაპართაგან ანუ მამა-პაპათა (sic!) მიერ დატოვებულ სამ მარკერზე. ამის შესახებ ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ ზემოთ. მეტი თვალსაჩინოებისათვის ახლა გვინდა შესაბამისი ამონარიდიც მოვიყვანოთ:

ეხლა, როცა გვინდა კალამი თავის ალაგას დავსდვით, ფიქრად მოგვივიდა: იქნება თავად ერისთავმა გვიწყინოს ეს პირმოუფერებელი სტატია. არა გვგონია. ჩვენ ყველანი ქართულ ენის ხმარებაში ცოდვილნი ვართ და ჩვენება ურთიერთის ცოდვებისა არ იქნება მომატებული. მაშ, როგორ უნდა გავსწორდეთ, თუ ჩვენი სიმრუდე არ გვეცოდინება? ნეტავი ორიოდ კაცი იყოს საქართველოში, რომ ჩვენი ბოროტება ერთიანად ასწეროს და დაგვანახოს... აბა, ის იქნება ნამდვილი და საქებარი მამულისმოყვარე, და არა ის, ვინც მეტისმეტად დამყავებულ სიყვარულისა გამო, ანგელოზივით ასახელებს საქართველოსა. ბოროტების აღვიარება ნახევარი გასწორებაა. თუნდ რომ იწყინოს თავად რ.შ. ერისთავმა ჩვენი პირმოუფერებელი სტატია, რა ვუყოთ? მისი ნებაა! სამი ღვთაებრივი საუნჯე დაგვრჩა ჩვენ მამა-პაპათაგან: მამული, ენა და სარწმუნოება. თუ ამათაც არ ვუპატრონეთ, რა კაცები ვიქნებით, რა პასუხს გავსცემთ შთამომავლობას? სხვისა არ ვიცით და ჩვენ კი მშობელ მამასაც არ დავუთმობდით ჩვენ მშობლიურ ენის მიწასთან გასწორებას. ენა სამღთო რამ არის, საზოგადო საკუთრებაა, მაგას კაცი ცოდვილის ხელით არ უნდა შეეხოს. იქნება ჩვენც ამ სტატიაში ბევრი შევსცოდეთ ჩვენს საყვარელს ენასა, მაგრამ ჩვენ არა ვხედავთ. მაგის განხილვა მკითხველის ნებაა. ჩვენის მხრით ამას კი ვიტყვით, რომ ჩვენი ქართული ენა ისე გვიყვარს, რომ ჯერ ვეცდებით, რომ მის წინააღმდეგად არ მოვიქცეთ და, თუ ღმერთი გაგვიწყრება და უხერხოდ მოგვივა რამე, მის შენიშვნას სიხარულით და მადლობით მივიღებთ. დასასრულ, თუ მკითხველი ეყოლება ჩვენ სტატიას, მასთან ბოდიშს ვითხოვთ ჩვენ: იქნება იგი ჩვენს სტატიაში ერთს ჭკვიანურს განხილვას ელოდა და ვერა ჰპოვა. რა ვუყოთ? როგორც მღვდელია, ისეთიც ერიაო, ამბობს ქართული ანდაზა. როგორც პოემა იყო ნათარგმნი, იმისთანავე, ღვთის წყალობა თქვენა გაქვთ, განმხილავიც შეჰხვდა. ჩვენ ჩვენის ენის დამცირებამ დაგვაწერინა ეს სტატია, თორემ ჩვენ ვინა და კალამი ვინა (ცაიშვილი და გვერდწითელი 1986 :25) ?

ამგვარად, საერთო წარმომავლობა იდენტობის მარკერთა სიიდან სულაც არ არის გამორიცხული. პირიქით, არსებითად 'მარკერთა მარკერია' ანუ სხვა მარკერთა არსებობის წინაპირობა.

გვარტომობის ანუ სისხლისმიერ ნათესაობის, როგორც ქართული იდენტობის მარკერის, მნიშვნელოვნება კარგად ჩანს ზემოთ ხსენებულ 1877 (#9) წელს გამოქვეყნებულ ილიასეულ *ოსმალოს საქართველოშიც*, რომელშიც იგი საუბრობს ისტორიული მახსოვრობის გადამწყვეტ მნიშვნელობაზე:

ყოველი ერი თვისის ისტორიით სულდგმულობს. იგია საგანძე, საცა ერი პოულობს თვისის სულის ღონეს, თვისის გულის ბგერას, თვის ზნეობითს და გონებითს აღმატებულებას, თვის ვინაობას, თვის თვითებას. ჩვენის ფიქრით არც ერთობა ენისა, არც ერთობა სარწმუნოებისა და გვარ-ტომობისა ისე არ შეამსჭვალებს ხოლმე ადამიანს ერთმანეთთან, როგორც ერთობა ისტორიისა. ერი ერთის ღვაწლის დამდები, ერთს ისტორიულს უღელში ბმული, ერთად მებრძოლი, ერთსა და იმავე ჭირსა და ლხინში გამოტარებული ერთსულობით, ერთგულობით ძლიერია... არ გვაშინებს მეთქი ჩვენ ის გარემოება, რომ ჩვენ ძმებს ოსმალოს საქართველოში მცხოვრებთა, დღეს მაჰმადიანის სარწმუნოება უჭირავთ, ოღონდ მოვიდეს კვლავ ის ბედნიერი დღე, რომ ჩვენ ერთმანეთს კიდევ შევუერთდეთ, ერთმანეთი ვიძმოთ, ქართველი, ჩვენდა სასიქადულოდ, კვლავ დაუმტკიცებს ქვეყანასა, რომ იგი არ ერჩის ადამიანის სინიდისს, და დიდი ხნის განშორებულს ძმას ძმურადვე შეითვისებს, თვის პატიოსანს და ლმობიერს გულზედ ძმას ძმურადვე მიიყრდენს თვალში სიხარულის ცრემლ-მორეული ქართველი. და თუ ამისათვის საჭიროა, რომ სიხარულის ცრემლის უწინარეს ჯერ ჩვენი სისხლი დაიღვაროს, ნუთუ ქართველი უკუ-დრკება და თავს არ შესწირავს მას, რისთვისაც ორი ათასი წელიწადი თავი უწირავთ ჩვენთა დიდებულთა მამ-პაპათა (ცაიშვილი, გვერდწითელი 1987: 7-11)

ამ ამონარიდით კარგად ჩანს, რომ, ილიას აზრით, მართალია, ისტორიული მახსოვრობა ეროვნული ერთობისათვის გადამწყვეტია, მაგრამ იგი 'მუშაობს' მხოლოდ შიდა ჯგუფურ პირობებში, ანუ იგი, როგორც ერთიანობის საფუძველი, ვარგისია დროებით დაშორებულ სისხლით ნათესავთა ანუ ძმათა (sic!) შესაერთებლად, და არა ნებისმიერი წარმომავლობის მქონე ადამიანების დასაკავშირებლად. 'ოსმალოს ქართველები' და 'რუსეთის ქართველები' ძმები არიან, მათ წარსულში არა მარტო საერთო კულტურა შეუქმნიათ, საერთო წინაპრებიც (sic!) ჰყოლიათ.

ასე რომ, ქართველი ერის კონცეპტუალიზაციისას ილიას მიერ ეთნიკურობის გათვალისწინება და მის მიერ ერის ეთნოკულტურული, ორგანიციისტული პერცეფცია, ვფიქრობთ, ექვს არ იწვევს.

ამგვარად, ილიასეული პერცეფცია ერისა აშკარად ამბივალენტურია და ზუსტად არ თავსდება არცერთ ზემოდასახელებულ ტიპში: ერთი მხრივ, მისი ხედვა მკაფიოდ მოქალაქეობრივია, მეორე მხრივ, ასევე მკაფიოდ ეთნიკური; ერთი მხრივ, ილია ერს განიხილავს ინდივიდთა სურვილით, საერთო მახსოვრობით შეკრულ პოლიტიკურ ერთობად, მეორე მხრივ, – საერთო წარმომავლობით და სრულიად სპეციფიკური ეთნიკური მარკერებით დეტერმინირებულ კოლექტივს.

ქართველი ერის შესახებ ილიას კონცეფციის ამბივალენტურობის ჩვენება ზოგჯერ ხერხდება ერთიდაიმავე მაგალითებით. ქვემოთ მოგვყავს ნაწყვეტი დავით აღმაშენებლის შესახებ ილიას მსჯელობიდან:

არ ვიცით, სხვა როგორ ფიქრობს და ჩვენ კი ისე გვგონია რომ ერის დაცემა და გათახსირება მაშინ იწყება, როცა ერი, თავის საუბედუროდ, თავის ისტორიას ივიწყებს. როგორც კაცად არ იხსენიება ის მაწანწალა ბოგანა, ვისაც აღარ ახსოვს ვინ არის, საიდან მოდის და სად მიდის, ისეც ერად სახსენებელი არ არის იგი, რომელსაც ღმერთი გასწყრომია და თავისი ისტორია არ ახსოვს. რა არის ისტორია? იგია მთხრობელი მისი თუ, რანი ვიყავით, რანი ვართ და რად შესაძლოა ვიყვნეთ კვლავადაც. ისტორია თავის გულისფიცარზე იჭდევს მარტო სულისა და და გულის მოძრაობას ერისას, და ამ დაჭდევითა, როგორც სარკე, გვიჩვენებს იმ ღონესა და საგზალს, რომელიც მომადლებული აქვს ამა თუ იმ ერსა დღეგრძელობისათვის და გამძლიერებისათვის. უკეთესნი და უდიდესნი მოქმედნი ერისა ხომ სხვა არა არიან რა, თუ არ ერის გულისნადების და წყურვილის გამომეტყველნი და გამახორციელებელნი (რატიანი 2007: 62).

გარდა ამისა, რომ ამ უკეთესთა და უდიდესთა მოქმედთა მეოხებით და ღვაწლით ვცხოვრობთ დღეს და ვსულდგმულობთ, მათ სხვა სამსახურიც მიუძღვით ჩვენ წინა. ისინი ცხოველი მაგალითები არიან მისი თუ რა სიმადლემდე შეუძლიან ერს ამა თუ იმ გარემოებაში მიაღწიოს ... რამოდენადაც ეს დიდბუნებოვანება ხშირია რომლისამე ერის ისტორიაში, იმოდენად უფრო უტყუარი საწყაო გვაქვს ხელთ ერის სიკეთის, ძალ-ღონის და შემძლეობის აწყვისათვის. თუ გუშინ იყვნენ ჩემის სისხლისანი და ხორცის დიდებულნი კაცნი, რა მიზეზია, რომ ხვალაც არ გამოჩნდნენ, თუ გარემოების იგივეობას ვიგულისხმებთ... ერი თავის გმირებში ჰპოულობს თავის სულსა და გულსა, თავის მწვრთნელსა, თავის ღონესა და შემძლეობას, თავის ხატსა და მაგალითს. ამიტომაც ზოგს იმათგანს წმინდანების გვირგვინითა ჰმოსავს და ჰლოცულობს. ზოგს დიდბუნებოვანობის შარავანდედითა და თაყვანსა სცემს სასოებითა (რატიანი 2007: 63).

ეს არის ამონარიდები *ივერიის* ერთ-ერთი უსათაურო მეთაური წერილიდან, რომელიც გამოქვეყნდა *ივერიის* 1888 წლის 23 იანვრის ნომერში. იგი აჩვენებს, რომ ილია ერს გაიაზრებდა, როგორც მნიშვნელოვან კოლექტივს, ანუ სუბიექტივისტურად. მაგრამ აქვე ჩანს ისიც, რომ, ილიას აზრით, ერი ერთიანი ცოცხალი ორგანიზმია. გმირები იმით არიან მნიშვნელოვანი, რომ აკავშირებენ წარსულს, აწმყოსა და მომავალთან. წარსულში დიდბუნოვანი ადამიანის არსებობა არის იმედი იმისა, რომ ამ ორგანულმა ერთობამ, მსგავსი კიდევ წარმოშვას.

ცხადია, მხოლოდ რწმენა საერთო წარმომავლობისა, ერთი სისხლისა და ერთი ხორცისა ანუ ეთნიკურობისა, შეიძლება იყოს ამგვარი მოლოდინის საფუძველი.

მაშ, როგორღა შეიძლება დავუკავშიროთ ერთმანეთს ერის შესახებ ილიასა და ე. რენანის შეხედულებები? ამ უკანასკნელის მიერ ნაციის განმარტება, როგორც არაერთხელ აღვნიშნეთ, საყოველთაო აღიარებით, სწორედ ეთნიკურ-ორგანიციისტული დეფინიციის ალტერნატივულ გააზრებას წარმოადგენს?!

გასაღებს ამ პარადოქსის (ერთი შეხედვით) ახსნისათვის გვადლევს ე. რენანის შესახებ ე. სმითის მსჯელობა გავრცელებული შეხედულების საპირისპიროდ, მკვლევარი აჩვენებს, რომ სინამდვილეში ე. რენანი სულაც არ არის ორთოდოქსი ვოლუნტარისტი, და არც ერის ვოლუნტარიზმის ყაიდაზე პერცეფციის მომხრეა. ეს ნიშანი მას მიაწერეს მხოლოდ მისი აზრების არასწორი ინტერპრეტაციის გამო.

ვოლუნტარიზმსა და ორგანიციზმს შორის დაპირისპირებას ე. სმითი განიხილავს ტრეტშეკესა და რენანის შეპირისპირების კონტექსტში. პირველმა ელზასისა და ლოტარინგიის სადავო ტერიტორიების ანექსირების კანონიერების საჩვენებლად ეთნოლინგვისტური კრიტერიუმები გამოიყენა. რაც შეეხება ე. რენანს, იგი უფრო პოლიტიკურად და ვოლუნტარისტულად უდგებოდა ამ საკითხს. მიუხედავად იმისა, რომ გარკვეულწილად სწორად მიიჩნევდა საფრანგეთის წარმოშობის გერმანიკულ თეზისს, რენანი აქცენტს აკეთებდა ნაციების სულიერებაზე და ხაზს უსვამდა მათთვის ისტორიული მახსოვრობისა და პოლიტიკური ნების მნიშვნელობას.

ე. სმითს მოყავს ე. რენანის კარგად ცნობილი აზრი ნაციადყოფნაზე როგორც მუდმივ პლემბისციტზე. მისი მითითებით, სწორედ ამ ფრაზას იმოწმებენ იმისათვის, რომ რენანის მიდგომა შეაფასონ როგორც ვოლუნტარისტული და დაუპირისპირონ იგი გერმანულ ორგანიციზმსა და დეტერმინიზმს. ე. სმითი უარყოფს ამას და აი, რას ამტკიცებს:

ეს კარგად ცნობილი ფრაზა ხშირად ამოგლეჯილია კონტექსტიდან, როცა გერმანული რომანტიკული იდეოლოგიის ორგანიციზმის და დეტერმინიზმის საპირისპიროდ, ნაციონალიზმის ლიბერალური და ვოლუნტარისტული იდეალის საჩვენებლად არის ხოლმე მოხმობილი. გადაჭრით შეიძლება ითქვას, რომ რენანს თავი შორს ეჭირა როგორც დეტერმინიზმისაგან, ისე ორგანული ანალოგიისაგან. მაგრამ ეს არ ნიშნავს იმას, რომ იგი ვოლუნტარისტული ნაციონალიზმის დოქტრინას ან ინდივიდის იმ უფლებას იცავს, რომლითაც იგი ინდივიდი თავად ირჩევს ნაციას. რენანი უფრო მეტად ნაციის ისტორიული და აქტივისტური გაგების დაცვას ესწრაფვის, რომელმაც “წინაპართა კულტს” და “გმირულ წარსულს” სათანადო წონა უნდა მიანიჭონ. ნაციის ინდივიდთან ანალოგია იმისათვის არაა გამიზნული, რომ ინდივიდის პრეფერენციათა და ჯგუფური იდენტობების სიტუაციური ანალიზის ლიბერალურ თეორიას დაუჭიროს მხარი. მისი დანიშნულებაა ნაციათა ჩამოყალიბებისას აჩვენოს წარსულის – ისტორიისა და მახსოვრობის (და დავიწყების) ისევე როგორც განგრძობადი პოლიტიკის როლი (ჩხარტიშვილი 2004: 67).

ე. სმითის მიერ ჩატარებული, ეს ანალიზი, ჩვენი აზრით, სავსებით გამოსადეგია ნაციის ინტერპრეტაციის საკითხში ილიას მსოფლხედვის გასაგებად: ერთი მხრივ, ნაციის ეთნიკური ფესვები ილიასათვის ძალიან მნიშვნელოვანი იყო. თუმც, მეორეს მხრივ, ერთობის წევრთა პოლიტიკური ნება ასევე არსებითად მიაჩნდა.

ამგვარად, ილიას ნააზრევი ერის რაობის შესახებ ზუსტად ემთხვევა ე. რენანის ნააზრევს. ეს არის ერის ამბივალენტური პერცეფციის ნიმუში, რომლის დროსაც ერის ფენომენის კონცეპტუალიზაცია ეთნო-ერისა და მოქალაქეობრივი ერის თვისებებს აერთიანებს. ილიასა და ე. რენანის ‘ერი’ არაა სოციალური ინჟინერიის შედეგად მიღებული პროდუქტი, თუმც არც სახეობის მსგავსი ბუნებრივი მოცემულობაა.

ილია ე. რენანისაგან დამოუკიდებლად, მაგრამ საზოგადოდ, ცხადია, არა საერთო ევროპული და, კონკრეტულად, ფრანგული სინამდვილის კონტექსტისაგან დამოუკიდებლად, მივიდა ხსენებულ კონცეფციამდე.

გამოკვლევის დასასრულს, ჩვენ პასუხგასაცემი გვრჩება კიდევ ერთი ფუნდამენტური მნიშვნელობის კითხვა: რატომ აირჩია ილიამ ქართველი ერის კონცეპტუალიზაციისათვის ამგვარად ამბივალენტური მატრიცა? მისთვის, როგორც იმპერიაში მყოფი ერთობის წარმომადგენლისათვის, რატომ არ აღმოჩნდა მთლიანად მისაღები ნაციის ორგანიციციტული კონცეფცია?

ამ კითხვასთან დაკავშირებით ჩვენი პასუხი შემდეგია:

ყოველი ნაციონალური მოძრაობის საბოლოო მიზანი არის პოლიტიკური დამოუკიდებლობა ანუ სუვერენობა. ილიამ თავიდანვე განაცხადა ეს თავის საპროგრამო ქმნილებაში *მეზავრის წერილები*. ‘ჩვენობა’ ანუ დამოუკიდებლობა უზენაესია და მის დაკარგვას ვერ აკომპენსირებს

თუნდაც მშვიდობიანობა, რომელიც მოიტანა საქართველოსათვის მისმა ყოფნამ რუსეთის მფარველობის ქვეშ. ასეთია 60-იანი წლების დასაწყისისათვის ილიას შეხედულება.

მიუხედავად იმისა, რომ მოგვიანებით ახალგაზრდული მაქსიმალიზმის შესუსტებასთან და პრაგმატული მიდგომის გაძლიერებასთან ერთად, ილიამ უარი თქვა პოლიტიკურ ბრძოლაზე და მთელი თავისი ყურადღება მიაპყრო ქართველი ერის ეთნო-კულტურულ თვითიდენტიფიკაციისათვის საჭირო ნარატივის შექმნას, მას, ისევე როგორც ყველა ნაციონალისტს, მუდმივად ახსოვდა მთავარი მიზანი ეროვნული მოძრაობისა ანუ პოლიტიკური სუვერენიტეტი. საქართველო მულტიეთნიკური ქვეყანა იყო. წარსულის გამოცდილება ქართველ ნაციონალისტ იდეოლოგებს აჩვენებდა, რომ ქართული სახელმწიფო ყოველთვის არსებობდა ფართო სოციალური კონსენსუსის, ქართული იდენტობის ინკლუზიურობის და ერთობის მოქალაქეობრივი, ტერიტორიალური გააზრების საფუძველზე. ამიტომ იყო, რომ ქართველ ნაციონალისტებს ესაჭიროებოდათ ქართველი ერის როგორც ეთნიკურ, ასე მოქალაქეობრივ ყაიდაზე კონცეპტუალიზაცია. მომენტის ამოცანა იყო ქართული ჯგუფის კონსოლიდება ეთნიკური საზღვრების გაყოლებით, მაგრამ ქართული ერთობა სუვერენულ სახელმწიფოს ვერასოდეს შექმნიდა მარტოოდენ ეთნიკური ნაციონალიზმის საფუძველზე. ამიტომაც პარალელურად ხდებოდა ქართველი ერის კონცეპტუალიზაცია მოქალაქეობრივი მატრიცის მიხედვითაც და ეს ორი განსხვავებული მიდგომა ერთდროულად არსებობდა არა მარტო ზოგადეროვნულ დისკურსში, არამედ ერთი პიროვნების ნააზრევშიც, როგორც ეს ვნახეთ ილია ჭავჭავაძის მაგალითზე.

ჩვენ უკვე მივუთითეთ, რომ ასეთივე ამბივალენტური იყო ე. რენანისეული ხედვაც. ამასთან დაკავშირებით ზედმეტი არ იქნება აღვნიშნოთ სპეციალურ ლიტერატურაში შენიშნული შემდეგი ფაქტი: რომ ერის კონცეპტუალიზაციისას თუ პრაქტიკულად ეროვნული პოლიტიკის გატარებისას ამბივალენტურობა დღემდე ახასიათებს ფრანგულ სინამდვილეს. აქ გვინდა დავიმოწმოთ ლ. გრინფელდის აზრი, რომელიც აჩვენებს, რომ ნაციის ქმნადობის ფრანგული გამოცდილება ნიშანდებულია იდეათა თავისებური მიქსით: ფრანგული ნაციონალიზმი ერთდროულად არის კოლექტივისტურიც და მოქალაქეობრივიც (გრინფელდი 1993: 14).

ილიას მიერ ნაციის ფენომენის პერცეფცია დასავლური გამოცდილებებიდან ყველაზე ახლოს არის სწორედ ფრანგულ ამბივალენტურ შემთხვევასთან.

ბოლოსიტყვა.

როცა უნდათ, ქართული ცივილიზაციის ევროპული რაობა დაასაბუთონ, ისტორიიდან იმოწმებენ სხვადასხვა ფაქტს. ჩვენი აზრით, ამ შემთხვევაში ერთ-ერთი ყველაზე თვალსაჩინო მაგალითი არის სწორედ ქართველი ერის კონცეპტუალიზაცია ე. რენანისეული, ექსკლუზიურად ევროპული, მოდელის მიხედვით.

როგორც ითქვა, ამ მოდელამდე 'ქართველი ერის მამა', ქართული ნაციონალიზმის 'მთავარი არქიტექტორი' ილია ჭავჭავაძე მივიდა ე. რენანისაგან დამოუკიდებლად. და ესეც, ალბათ, არაა უმნიშვნელო ფაქტი, როცა ქართული ცივილიზაციის ევროპულ ხასიათზე ვსაუბრობთ.

ნაშრომი შესრულებულია სამეცნიერო პროექტის ბეჭდური მედია და ქართული ნაციონალური იდენტობის წრთობის პროცესი: ილიას "იერია" ფარგლებში (გრანტი NG-02-08), რომელიც განხორციელდა შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით. წინამდებარე პუბლიკაციაში გამოთქმული ნებისმიერი მოსაზრება ეკუთვნის ავტორებს და შესაძლოა, არ ასახავდეს ფონდის შეხედულებებს.

შენიშვნები

¹ მეცნიერთა უმრავლესობის აზრით, ერი-მოდელი იყო სამი: ინგლისელები, ამერიკელები, ფრანგები, თუმცა ზოგი მეცნიერი მიიჩნევს, რომ ასეთი იყო მხოლოდ ინგლისელი ერი, რომელიც წარმოადგენს პირველ და, აქედან გამომდინარე, პარადიგმულ ნაციას. მაგალითად, ლ. გრინფელდის აზრით, 'ინგლისელი ერის დაბადება არ

მოასწავებდა მარტოოდენ ერთი ერის დაბადებას. ეს იყო საზოგადოდ ერების დაბადება, ნაციონალიზმის დაბადება' (გრინფელდი 1993: 23).

² ერთობის ჩამოყალიბებისა და განგრძობადობისათვის ეთნიკური რჩეულობის მითებს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებენ სპეციალისტები. საინტერესოა, რომ ქართულ ერთობას ასეთი მითები აქვს საკმაოდ ადრეული ხანიდან. ვრცლად იხ. (ჩხარტიშვილი 2009ბ; ჩხარტიშვილი 2009გ).

³ ივერიას თარიღი მითითებული აქვს ე.წ. ძველი სტილით.

⁴ ეს გამოცემა (Что такое нация, СПб) წარმოადგენდა ბროშურას. ბროშურის მეორე გამოცემა თარიღდება 1888 წლით.

⁵ ინგლისურ ენაში სიტყვა 'ვერნაკულა' (vernacular) საზოგადოდ ნიშნავს ენას ან დიალექტს, რომელიც გამოიყენება ამა თუ იმ ქვეყნის და რეგიონის მაცხოვრებელი უბრალო ხალხის მიერ. იგი მომდინარეობს ლათინური სიტყვიდან vernaculus, რაც 'შშობლიურს', 'ადგილობრივს' ნიშნავს (ლექსიკონი 2001: 1026). მაგრამ სპეციალურ ლიტერატურაში 'ვერნაკულა' გამოიყენება მრავალი სხვა აზრითაც. კონკრეტული მნიშვნელობის ამოცნობა შესაძლებელია მხოლოდ კონტექსტით. ეთნოსიმბოლისტურ კონტექსტში ის ნიშნავს 'ეთნიკურს' 'წინარე ნაციონალურს' 'ვერნაკულური მობილიზაცია' სმითისეული ტერმინია და გულისხმობს ნაციონალური კონსოლიდაციის სპეციფიკურ ფორმას, რომელიც დემოკრატიული (განმარტება იხ. ქვემოთ, შენ.11) ეთნიკების ნაციებად გარდაქმნის პროცესისათვის არის დამახასიათებელი: 'ბევრგან ვერნაკულური მობილიზაციის შედეგებმა თავი იჩინა მას შემდეგ, რაც სამშობლოში დაბრუნებულმა ინტელიგენციამ შექმნა ახალი სახის "ნაციონალური" კომუნიკაციისა და სოციალიზაციის გზები, რომელთა მეშვეობით ეთნიკური ღირებულებები, მითები და მოგონებები პოლიტიკური ნაციისა და პოლიტიკურად მობილიზებული ერთობის საფუძველი გახდა. სხვადასხვა სახის ინტელიგენციის ეგიდით გარკვეულ კლასებთან (ჩვეულებრივ, ეს კლასებია ბურჟუაზია, ზოგჯერ – დაბალი არისტოკრატია, ზოგჯერ კი – მუშები) კავშირში იქმნება ახალი და განსხვავებული ნაციონალური იდენტობა, რომელიც რეკონსტრუირებულ ეთნიკურ ხალხურ კულტურას ავრცელებს ერთობის უკლებლივ ყველა კლასში. ამ იდენტობას აქვს თავისი სამოქალაქო ელემენტებიც. მისი წევრები ახლა კანონიერი ეთნონაციის მოქალაქეები არიან. ისინი, იმავდროულად საკუთარი თავის გააზრებას ტერიტორიული ტერმინებითაც იწყებენ, მაგრამ ამ სახის ნაციონალური იდენტობის საფუძველი შეესატყვისება მის დემოკრატიულ ფესვებს. ნაციონალური იდენტობა, რომელსაც ინტელექტუალები და ინტელიგენცია ქმნის ყოფილ დემოკრატიულ ეთნიკებში, მისიწრაფვის იქითკენ, რომ დაუახლოვდეს მასში მოაზრებულ ეთნიკურ კულტურას და ეთნიკურ საზღვრებს. ეთნიკური ნაციონალიზმი, რომელიც ახორციელებს მასების მობილიზაციას, ქმნის პოლიტიკურ ნაციას, თავის წარმოდგენაში არსებული ეთნიკური ფესვების გათვალისწინებით' (პატარბიე 2008: 162).

⁶ საინტერესოა, რომ ავტორი ცდილობს ტერმინთა დაზუსტებას: 'ხალხოსნობა (ხალხოვნება) კარგის ქართულით ნიშნავს ხალხიანობას. შესაძლებელია რომელიმე ქვეყანა ხალხიანი იყოს და ხალხად ცხოვრების შწო-კი არა ჰქონდეს. ანალოგიით არც ეროვნება ვარგა. უნდა ვიხმაროთ გარემოებისა და ჩვენის ენის ბუნების მიხედვით: საერო, ერად, ერადი'.

⁷ გ. ნოდია, მაგალითად, თვლის, რომ 'გვარტომობა', როგორც ნაციონალური იდენტობის მარკერი, ილიას მიერ გამოირიგებოდა: 'არის ეროვნული იდენტობის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი კომპონენტი, რომელიც თვალშისაცემად აკლია ილიას ტრიადას და არც ჩვენ გვიხსენებია ჯერჯერობით, თუმცა ქართველი და სხვა ქვეყნების ნაციონალისტთა უმეტესობის გონებაში მას დიდი ადგილი უკავია. ეს არის საერთო წარმომავლობა, "გვარტომობა", სისხლით ერთობა, ერი, როგორც რასობრივი ერთეული, ან, როგორც ბევრი თანამედროვე ქართველი იტყვის, "ქართული გენი". უნდა ვივარაუდოთ, რომ ილია ჭავჭავაძეს საკმაოდ ჰქონდა შეთვისებული განმანათლებლობის იდეები იმის გასაგებად, რომ გვარტომობის იმედით ერის მშენებლობა აბსურდული პროექტია, განსაკუთრებით საქართველოს კონტექსტში, სადაც საუკუნეების მანძილზე გენები უხვად ირეოდა ერთმანეთში' (ნოდია 2009 :126). ორი შენიშვნა უნდა გამოვთქვათ ამ მსჯელობის თაობაზე, გარდა იმისა, რაც ძირითად ტექსტშია მითითებული. ჯერ ერთი: ილიას თვალსაზრისთან დაკავშირებით ვარაუდი არ გვჭირდება: ივერიას მასალებით სრულად გარკვევით ჩანს ილიას აზრი ერის მშენებლობაში პოლიტიკური მომენტის განსაკუთრებული მნიშვნელობის შესახებ. მეორეც, რეალურად, გენების აღრევა კი არ იყო მნიშვნელოვანი: რა ეთნიკური წარმომავლობისაც არ უნდა ყოფილიყო პიროვნება, თუ მას ქართული იდენტობა ჰქონდა, ის ქართველ ერს შეადგენდა. მრავალი ეთნიკურობის "გადამდნობელი" ქართული იდენტობის მქონე ადამიანებით ქართველი ერის შედგენა პრობლემა იყო. პრობლემას ის არ ქმნიდა, რომ ზოგი ეთნიკურად არაქართველს სულაც არ ახსოვდა (არც სხვებს ახსოვდათ) თავისი არაქართველობა და ქართველობა, არამედ ის, რომ არაქართული ეთნიკური იდენტობის მქონე უნდა ინტეგრირებულიყვნენ ქართველ ერში. ანუ პრობლემა იყო არა ქართული ეთნიკური ერთობის განსაზღვრა, არამედ მრავალი ეთნიკურობის დამტვევი ქართული ნაციონალური იდენტობის განსაზღვრა. სწორედ ეს პრობლემა განაპირობებდა ქართველი ნაციონალისტების მიერ ერის კონცეპტუალიზაციის მოქალაქეობრივი მოდელის მიხედვით.

⁸ თითქმის მისტიკურია, რომ ამ სტრიქონების დაწერიდან 49 წლის შემდგომ სწორედ აგვისტოს ბოლოს (30 აგვისტოს) ილია მიიღებს მოწამებრივ გვირგვინს წიწამურთან.

⁹ წინა მოდერნის ეპოქაში ტერმინ 'ერის' მნიშვნელობის შესახებ ერთ-ერთი საინტერესო დაკვირვება ეკუთვნის გ. მაქარაშვილს, რომელიც შენიშნავს. კერძოდ, შემდეგს: 'თუ განვაზოგადებთ, ძველი აღთქმის ისრაელის შემთხვევაში, "ერი" ეწოდება ადამიანთა ერთობას, რომელსაც აქვს საერთო სახელი, ჰყავს საერთო წინაპარი, აქვს საერთო დედა ენა, აქვს საერთო სამშობლო და საერთო სარწმუნოება. თვალში საცემია ერთი მეტად მნიშვნელოვანი გარემოება – წმიდა წერილში ამავე დროს "არა ერი" ეწოდება ადამიანთა ისეთ ერთობას, რომელსაც ყველა ზემოხსენებული ნიშან-თვისება აქვს, მაგრამ არ გააჩნია მართალი სარწმუნოება. სწორედ აქ იჩენს თავს "ერის", როგორც საღვთისმეტყველო ტერმინის, მნიშვნელობა. სამწუხაროდ, ეს მნიშვნელობა ძველი ქართულის ლექსიკონებში არსად არის წარმოდგენილი. მსგავსი ხარვეზი არ გვხვდება პატრისტიკული ბერძნულის ლექსიკონებში, სადაც "ერის" ბერძნული შესატყვისის განმარტებისას "ერის" ეს შინაარსი დაფიქსირებულია. აღნიშნული ფაქტი მეტად სერიოზული ხარვეზია წინა მოდერნის ხანისათვის ქართულ სინამდვილეში ერის კონცეპტის განმარტების საკითხში, რადგან სწორედ ამ მნიშვნელობით სიტყვა "ერი" ხშირად გვხვდება

ბიბლიურ და პატრისტიკულ წყაროებში. ხოლო მისი გათვალისწინების გარეშე ძველი ქართული ტექსტებში, მთელ რიგ შემთხვევებში, უბრალოდ შეუძლებელი ხდება შინაარსის ზედმიწევნით გაგება (მაჭარაშვილი 2011).

¹⁰ 'მნიშვნელოვანი სხვა' არის სპეციალური ტერმინი, რომელიც იდენტობის ფენომენის არსს გამოხატავს, კერძოდ, იმას, რომ იდენტობა არის მიმართება. იგი ვლინდება სწორედ 'სხვებთან' მიმართებაში, რადგან უპირველეს ყოვლისა, იგი ნიშნავს საზღვრებს. ყველა ერთობას ჰყავს ერთი ან რამდენიმე (ჩვეულებრივ, მეზობელი) ხალხი, ვისთანაც მას უშუალო, პერმანენტული და განსაკუთრებით ინტენსიური კონტაქტი აქვს. სწორედ ამ პერმანენტულ ურთიერთობაში იგი აყალიბებს და გამოხატავს თავის თვითობას. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ქართველობისათვის ამგვარ ხალხს, უპირველეს ყოვლისა, წარმოადგენდნენ სომხები. ისინი ქართველებს უქმნიდნენ მუდმივ გამოწვევას და ამ გზით მნიშვნელოვან როლს თამაშობდნენ ქართული იდენტობის წრთობაში. უფრო ვრცლად იხ. (ჩხარტიშვილი 2009: 107–125).

¹¹ დემოტიკურ ეთნიკებს ე. სმითი სხვა სახელწოდებითაც იხსენიებს, კერძოდ, უწოდებს მათ ვერტიკალურ ეთნიკებსაც, რადგან მხედველობაში იდებს ამ ტიპის ერთობათა კონსოლიდაციისას მათ სოციალურ სიღრმეს ანუ კოლექტივის კულტურაში გარკვეული დოზით ყველა სოციალური კლასის მონაწილეობას. ეს არის ამ ტიპის ეთნიკური ერთობების მთავარი განმასხვავებელი არისტოკრატიული იგივე ლატერალური ეთნიკებისაგან, რომლებშიც ეთნიკური კონსოლიდაცია ხდება კლასობრივი საზღვრის გასწვრივ. სწორედ ამიტომ მათ მიმართ ე. სმითი იყენებს ატრიბუტს 'ჰორიზონტალური'. არსებითი ნიშანი დემოტიკური ტიპის ეთნიკისათვის არის მისი სახალხო ხასიათი. ის შედგება 'ხალხისაგან', რომლის მობილიზაციას, როგორც განუყოფელი ერთისა, რეგულარულად ახდენენ ქარიზმატული რელიგიური ან პოლიტიკური ლიდერები. დემოტიკური ეთნიკები გამსჭვალულნი არიან განსაკუთრებული მისიის განცდით. ახალ დროში ბევრმა ამ ტიპის ეთნიკე გააცნობიერა, რომ იყო იმპერიების შემადგენლობაში. გარკვეული დროის შემდეგ იმპერიის მხრიდან შევიწროება იწვევს ამგვარ ერთობებში საერთო მისიის შეგნების ჩამოყალიბებას და ხელს უწყობს ეთნიკური რჩეულობის რწმენის გაჩენას. სწორედ იმპერიაში ყოფნა ეხმარება ამ ტიპის ეთნიკებს შეინარჩუნონ იდენტობა, ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში შეძლონ გარემოთა პირისპირ თავის დაცვა (სმითი 1999: 192–193).

დამოწმებანი

- ბენაშვილი 2006:** ილია ჭავჭავაძე. თხზულებანი, IX. პუბლიცისტური წერილები, 1887 (მთ. რედ. გ. ბენაშვილი; გამოსაცემად მოამზადა, შენიშვნები და საძიებელი დაურთო ც. ყიფშიძემ; ტომის რედ. რ. კურსაშვილი, თბილისი, ილიას ფონდი, (2006).
- გრინფელდი 1993:** L. Greenfield. Nationalism. Five Roads to Modernity. Cambridge – Massachusetts – London, Harvard University Press, 1992 (Paperback Edition – 1993).
- ზერუბაველი 2004:** E. Zerubavel. Time Maps. Collective Memory and Social Shape of the Past. Chicago & London. The University of Chicago Press, (2004).
- კაშია 2005:** ჯ. კაშია. ცალკეული შენიშვნები პატრიოტიზმის თემაზე. კრებ. საქართველო ათასწლეულთა გასაყარზე. მთ. რედ. ზ. კიკნაძე, თბილისი, არეტე, (2005).
- ლექსიკონი 1984:** Армяно-русский словарь Ереван. Изд. АН Арм ССР, (1984).
- ლექსიკონი 2001:** Oxford Dictionary of Current English (Third Edition). Oxford, Oxford University Press, (2001).
- მაჭარაშვილი 2011:** გ. მაჭარაშვილი. ტერმინი 'ერი' პატრისტიკული წყაროების შუქზე. მოხსენება წაკითხული ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის სემინარზე 2011 წელს.
- ნოღია 1991:** ე. რენანი. რა არის ერი. ფრანგულიდან თარგმნა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო გია ნოღიამ. ლამარი, 1991, # 1.
- ნოღია 2009:** გ. ნოღია. ქართული ეროვნული იდეის კომპონენტები: ზოგადი მონახაზი. ქართველი ერის დაბადება (ილია ჭავჭავაძისადმი მიძღვნილი კონფერენციის მასალები, 2007). თბილისი, ილია ჭავჭავაძის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, (2009).
- ნოსენკო:** Елена Носенко. Еще раз о нации, этносе, этничности и тому подобных понятиях, ვებ-გვერდი *Эхо*.
- პატარიძე 2008:** ე. დ. სმითი. ნაციონალური იდენტობა (თარგმნა ლ. პატარიძემ). თბილისი, ლოგოს პრესი, (2008).
- რატიანი 2007:** ილია ჭავჭავაძე. თხზულებანი, X. პუბლიცისტური წერილები, 1888 (მთ. რედ. ი. რატიანი; ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, შენიშვნები და საძიებლები დაურთეს ც. ყიფშიძემ და ლ. შავგულიძემ, ტომის რედ. რ. ჩხეიძე. თბილისი, ილიას ფონდი, (2007).
- სმითი 1991:** A.D. Smith. Myths and Memories of the Nation. Oxford, Oxford University Press, (1999).
- სმითი 2003:** E.D. Smith. Chosen Peoples. Sacred Sources of National Identity. Oxford, University Press, (2003).
- ღაღანიძე 2007:** მ. ღაღანიძე. ილია ჭავჭავაძის ოსმალის საქართველო: ეროვნული ერთიანობის კონცეფცია. კრებულში: ილია ჭავჭავაძე – 170 (საიუბილეო კრებული). თბილისი, ქლი, (2007).
- ჩხარტიშვილი 2004:** ე. დ. სმითი. ნაციონალიზმი: თეორია, იდეოლოგია, ისტორია (თარგმანი ინგლისურიდან მ. ჩხარტიშვილისა, ქართული ტექსტის რედ. რ. ამირეჯიბი-მალენი). თბილისი, ქართული ენის საერთაშორისო ცენტრი, (2004).
- ჩხარტიშვილი 2007:** მ. ჩხარტიშვილი. ნაციონალიზმის იდეოლოგიის უნივერსალიები ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებასა და საზოგადოებრივ მოღვაწეობაში. კრებულში: ილია ჭავჭავაძე 170 (საიუბილეო კრებული). თბილისი, ქლი, (2007).
- ჩხარტიშვილი 2009ა:** M. Chkhartishvili. On Georgian identity and culture (Nine international presentations by Professor Mariam Chkhartishvili). Tbilisi, Universal, (2009).
- ჩხარტიშვილი 2009ბ:** მ. ჩხარტიშვილი. ქართული ეთნიკური რელიგიური მოქცევის ეპოქაში, თბილისი, უნივერსალი, (2009).
- ჩხარტიშვილი 2009გ:** მ. ჩხარტიშვილი. ქართული იდენტობა. როგორ იწრთობოდა იგი. ეთნიკური რჩეულობის იდეოლოგია. კავკასიური მიებანი 1, თბილისი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა (2009).

ჩხარტიშვილი, მანია 2011: მ. ჩხარტიშვილი, ქ. მანია. ქართველთა ნაციონალური კონსოლიდაციის პროცესის ასახვა ბეჟდურ მედიაში. ივერის და მისი მკითხველი საქართველო. ტ. 1, თბილისი, უნივერსალი. (2011).

ჩხარტიშვილი და სხვები 2011: მ. ჩხარტიშვილი, ქ. მანია. ს. ქადაგიშვილი. ქართული ნაციონალიზმის წარმოშობა. ი. ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის ჟურნალი 'შრომები', ტ. 3, თბილისი, მერიდიანი, (2011).

ცაიშვილი, გვერდწითელი 1986: ი. ჭავჭავაძე. ორიოდ სიტყვა თავად რევაზ შალვას ძის ერისთავის კაზლოვის მიერ 'შემლილი'-ს თარგმანზედა. რჩეული ნაწარმოებები ხუთ ტომად. წერილები ლიტერატურასა და ხელოვნებაზე. ტ.3. ტომი შეადგინეს და შენიშვნები დაურთეს. სარგის ცაიშვილმა და გურამ გვერდწითელმა, თბილისი, საბჭოთა საქართველო, (1986).

ცაიშვილი, გვერდწითელი 1987: ი. ჭავჭავაძე. ოსმალთა საქართველო. რჩეული ნაწარმოებები ხუთ ტომად. პუბლიცისტური წერილები, ტ.4. ტომი შეადგინეს და შენიშვნები დაურთეს. სარგის ცაიშვილმა და გურამ გვერდწითელმა, თბილისი, საბჭოთა საქართველო, (1987).

Conceptualizing Georgian Nation and *What is a Nation?* by E. Renan

Mariam Chkhartishvili
Ketevan Mania

The paper seeks to determine the type of nineteenth century Georgian nationalism. For this purpose the authors studied the works of -the famous Georgian writer and public figure referred as the 'father of Georgian nation' Ilia Chavchavadze (1837-1907).

As it turns out the definition of nation by Chavchavadze was ambivalent: on one hand he perceived native eri (the Georgian word for nation) in terms of civic nationalism, as political community, on the another hand – he saw the Georgian nation in framework of ethnic, organic nationalism considering native community as living creature endowed with soul and moral obligations.

Ambiguous conceptualization of eri was caused by the historical context: Georgia was part of the Russian empire. This very fact made urgent mobilization along the ethno-cultural lines. But Georgia was multiethnic country. Just this drove Chavchavadze to take care of creating basis for Georgian in-group civic solidarity and conceptualize Georgian eri's civic dimensions.

Chavchavadze was sure that his definition of the concept of nation coincided with of E. Renan's.

The interpretation of Renan's views by A Smith and investigation of Georgian discourse concerning the above pointed issue, allowed the authors to conclude that the general matrix for Chavchavadze's conception regarding the notion of nation was indeed identical with of Renan's ideas: conceptualization of nation by E. Renan was also equivocal. However, Renan was not Chavchavadze's direct source. Chavchavadze was inspired by the general context

Undoubtedly, Chavchavadze found extremely important that his opinion concerning this key issue of the modernity was coincided with the views of the eminent French scholar. Just by this fact might be explained the periodical *Iveria's* (1877-1906) editor and publisher of which was Chavchavadze, permanent interest to Renan's works, his ideas and events of public and personal life. First remark on Renan appeared in *Iveria* in 1882 when the Georgian translation of Renan's essay *What is a Nation?* was published, while last information is dated by 1903.

